

REVISORANSVAR

Forholdet til styrets ansvar, revisors eksponering mot erstatningskrav og behovet for ansvarsbegrensning

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 519
Leveringsfrist: 25. november 2010

Til sammen 17 167 ord

25.11.2010

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Presentasjon av tema og problemstilling	1
1.2	Avgrensning av oppgaven	3
1.3	Rettskildene	3
1.4	Den videre fremstilling	5
<u>2</u>	<u>PRESENTASJON AV PARTENE</u>	<u>6</u>
2.1	Styrets myndighet, oppgaver og plikter	6
2.2	Revisor og hans plikter	11
<u>3</u>	<u>ANSVARSGRUNNLAGET</u>	<u>17</u>
3.1	Generelt om ansvarsgrunnlaget	17
3.2	Ansvarsgrunnlaget for revisor	18
3.3	Ansvarsgrunnlaget for styret	22
<u>4</u>	<u>BEGRENSNING AV REVISORANSVARET</u>	<u>25</u>
4.1	Dagens situasjon	25
4.2	EU-kommisjonens rekommandasjon om begrensning av revisorers ansvar	32
4.2.1	De grunnleggende prinsippene i EU-kommisjonens rekommandasjon	35
4.2.2	Bør en eventuell begrensning avgrenses mot børsnoterte selskaper?	37
4.3	EU-kommisjonens forslag til begrensning av revisors ansvar	38

4.3.1	Maksimalt ansvarsbeløp	38
4.3.2	Fastsettelse av regler som opphever solidaransvar (pro rata ansvar)	41
4.3.3	Begrensninger i revisors erstatningsansvar etter avtale	44
4.3.4	Andre muligheter for å begrense et ansvar på	46
4.4	Følgene av å innføre en begrensning av revisors ansvar	46
4.5	Bør det innføres en begrensning av revisors ansvar i norsk rett?	48
<u>5</u>	<u>AVSLUTTENDE BEMERKNINGER</u>	<u>52</u>
<u>6</u>	<u>KILDER</u>	<u>54</u>

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

Revisoryrket har i den senere tid vært rystet av flere finansskandaler, på et internasjonalt og nasjonalt plan, hvor det i flere saker har ført til at revisor har blitt dømt for uaktsom revisjon. Her til lands har vi hatt to store saker hvor revisor ble erstatningsansvarlig for store beløp.¹ Det har ført til at revisors eksponering for erstatningskrav har blitt gjenstand for offentlig debatt, både internasjonalt og her i Norge. Det har fra flere hold ført til et ønske om en endring av reglene for revisors erstatningsansvar.

Det er på det rene at revisor og styrets oppgaver overlapper på flere områder, hvilket medfører at svikt hos begge under disse ansvarsområder vil kunne medføre solidaransvar. Men selv om det foreligger et solidaransvar mellom styret og revisor, og styret i tillegg har det primære ansvaret for hvordan selskapets virksomhet drives, blir det svært ofte utelukkende reist sak mot revisor, mens styrets medlemmer går fri for erstatningsansvar. Det kan være mange årsaker til dette, men den viktigste årsaken er nok at revisor, i motsetning til styremedlemmer, er ansvarsforsikret.² Etter lov av 15. januar 1999 nr. 2 om revisjon og revisorer³ § 3-7 første ledd nr 4. plikter revisor å stille den nødvendige sikkerhet for et mulig ansvar etter revl. kapittel 8 for å kunne ta på seg revisoroppdrag.⁴ En annen grunn kan være at revisors profesjonsansvar i forhold til styrets ansvar kan oppfattes som strengere. En tredje mulig grunn kan være at styrets plikter kan synes mer ubestemte enn revisors. Selv om både styret og revisor burde avdekket svikt, rettes altså

¹ Sponsor Service saken og Finance Credit saken (forlikt).

² Cordt-Hansen (2006) s. 312.

³ Heretter referert til som revl.

⁴ Cordt-Hansen (2006) s. 312.

erstatningskravet ofte mot revisor.⁵ Man kan si at selskapsrettslig sitter styret med hovedansvaret, mens den erstatningsrettslige hovedregelen blir fullt ansvar for revisor. Revisor har imidlertid en mulighet til å søke regress hos styremedlemmene i de tilfellene hvor revisor er solidarisk ansvarlig med styret, jf § 5-3 annet ledd i lov om skadeerstatning av 13. juni 1969 nr. 26⁶. Denne muligheten er imidlertid i praksis ofte kun en teoretisk mulighet, da styrets medlemmer i motsetning til revisor verken har sikkerhetsstillelse, slik som revisor er pliktig til å ha, eller andre midler som kan dekke eventuelle regress krav. Selv om revisors og hans forsikringsselskaps mulighet for regress er små i de fleste tilfeller er det ikke grunn til å kritisere et eventuelt resultat som legger erstatningsansvar til revisor på rettslig grunnlag, da revisors erstatningsansvar er avhengig av en selvstendig vurdering av om han har handlet klanderverdig, og at det er sammenheng mellom det klanderverdige og det tap som har inntruffet. «*Alt i alt kan dette føre til at selskapsrettens funksjonsfordelig overstyres.*»⁷ Revisor kan dermed sitte igjen med hele regningen selv om det foreligger delt skyld mellom revisor og styret overfor en tredjepart.

EU-kommisjonen har kommet med en rekommandasjon om begrensning av revisors ansvar for børsnoterte foretak.⁸ Og det er flere land i EU som allerede har innført slike begrensninger. Mitt formål med oppgaven er å analysere forholdet mellom styrets og revisors ansvar med sikte på å kartlegge hvorvidt det eksisterer et behov for å skjerme revisor mot urimelig erstatningsrettslig eksponering.

⁵ Hjelmeng (2007) s. 142.

⁶ Heretter referert til som skl.

⁷ Hjelmeng (2007) s. 142.

⁸ EU-kommisjonens rekommandasjon av 5. juni 2008 om begrensning av revisorerers erstatningsansvar.

1.2 Avgrensning av oppgaven

Oppgaven er avgrenset til å gjelde aksjeselskaper og revisjon av disse.

Allmennaksjeselskaper og offentlig revisjon faller i så måte utenfor.

Jeg vil i denne oppgaven gjøre rede for styrets og revisors plikter, etter asl. og revl., for deretter å gi en generell oversikt over ansvarsgrunnlaget for revisor og styret. Hovedfokus i oppgaven vil være å diskutere revisors erstatningsrettslige eksponering, herunder i hvilken grad revisor i dag kan reservere seg mot ansvar, og mulighetene som foreligger for å kunne begrense revisors erstatningsrettslige ansvar, da særlig med bakgrunn i EU-kommisjonens rekommandasjon av 5. juni 2008 om begrensning av revisorerers erstatningsansvar.⁹

1.3 Rettskildene

I denne fremstillingen behandler jeg høringsbrevet fra Finansdepartementet.¹⁰ Høringen kom som et direkte svar på rekommandasjonen. Norge er ikke bundet til å etterfølge denne rekommandasjonen. Utgangspunktet siden dette kun er en rekommandasjon, er at ikke engang medlemslandene i EU er bundet til å gjennomføre denne. Rekommandasjoner tar sikte på å påvirke medlemsstatenes atferd. I enkelte tilfeller leder en rekommandasjon senere til lovgivning, da særlig der hvor EU-kommisjonen ikke er tilfreds med de virkninger rekommandasjonen har hatt. Det forutsetter imidlertid at Europarådet og Europaparlamentet gir sin tilslutning til lovgivning.¹¹ Høringsuttalelsene fra de forskjellige høringsinstansene har ingen vekt som rettskilde, men de kan gi innsikt i hva de forskjellige involverte i bransjen mener bør gjøres i forhold til rekommandasjonen. De vil derfor bli brukt til å belyse de forskjellige punktene som rekommandasjonen foreslår. I tillegg hvis Norge skulle ønske å gjennomføre denne rekommandasjonen, vil de punktene i

⁹ Heretter kalt rekommandasjonen.

¹⁰ Finansdepartementets høringsbrev av 17.12.2008 – Implementering av EU-kommisjonens rekommandasjon 5. juni 2008 om begrensning av revisorerers erstatningsansvar. Høringsuttalelsene til dette høringsbrevet vil etter følgende bli omtalt som høringsuttalelse av den aktuelle institusjon. Eksempel: Justisdepartementets høringsuttalelse.

¹¹ NOU 2003:23 pkt. 2.2.2.4. Rekommandasjoner.

høringsuttalelsene som Finansdepartementet tar stilling til, kunne bli gjengitt i forarbeidene til eventuelle regelendringer som grunnlag for de endringer som vurderes gjennomført.

RS-ene er de norske standardene for revisjon og beslektede tjenester som Den norske Revisorforening har ansvaret for å fastsette. I praksis er RS-ene i stor grad en oversettelse av de internasjonale standardene, jf. nedenfor. Som rettskilde har i utgangspunktet slike bransjestandarder liten vekt og vil som regel kun være bindende for bransjen selv. Men RS-ene har blitt bruk som veiledning flere steder i rettspraksis, der hva som ligger i den rettslige standarden god revisjonsskikk vurderes, jf. § 5-2 annet ledd i revl. Det tilsier at RS-ene må tillegges betydelig vekt på dette området. Fra 1. januar 2010 har imidlertid revisorforeningen besluttet at de internasjonale standardene som fastsatt i International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) skal gjelde i Norge. Disse ISA-ene erstatter altså de norske RS-ene. Det foreligger i skrivende stund ingen norsk rettspraksis hvor ISA-ene har blitt anvendt da revisjonsåret 2010 enda ikke er over, ei heller finnes det noe særlig juridisk teori som omhandler regelverket. Av den grunn forholder jeg meg til RS-ene som var gjeldende frem til 31. desember 2009.

Det finnes forholdsvis lite rettspraksis fra Høyesterett på området om revisors erstatningsansvar. En av grunnene til dette kan være at mange av sakene om revisors erstatningsansvar blir forsøkt løst i minnelighet mellom partene før de ender opp i rettsapparatet (forlik). Dette skjer nok fordi det er en stor belastning for revisjonsselskapene i forhold til det at uheldig omtale om deres virksomhet kan virke ødeleggende på deres rykte, med den konsekvens at de får færre klienter. I forhold til de dommene jeg vil anvende er det klart at Høyesterettspraksis har større vekt enn underrettspraksis, men underrettspraksis kan sies å være veiledende i forhold til hva domstolene legger vekt på i de saker hvor revisors erstatningsansvar er blitt behandlet.

Til de andre rettskildene legges alminnelig rettsdogmatisk metode til grunn i denne fremstillingen.

1.4 Den videre fremstilling

I kapittel 2 gjør jeg rede for styrets og revisors plikter. I kapittel 3 gjør jeg kort rede for ansvarsgrunnlaget for revisor og styret. I kapittel 4.1 ser jeg først på hvilke muligheter revisor i dag har til å begrense sitt ansvar. I kapittel 4.2 vil EU-kommisjonens rekommandasjon og dets bakgrunn bli behandlet, og videre i kapittel 4.3 vil jeg drøfte de forskjellige mulighetene for å begrense revisors ansvar som EU-kommisjonens rekommandasjon foreslår. Videre vil jeg i 4.4 vil jeg se på eventuelle følger av å innføre en ansvarsbegrensning for revisor. Og deretter 4.5 vil jeg drøfte om det er nødvendig men en begrensning av revisors ansvar. Til slutt i kapittel 5 vil jeg komme noen avsluttende bemerkninger.

2 Presentasjon av partene

2.1 Styrets myndighet, oppgaver og plikter

Ethvert aksjeselskap skal ha et styre, og er dermed et obligatorisk organ i et aksjeselskap, jf § 6-1¹² i asl. En drøftelse av reglene om styremedlemmenes erstatningsansvar må forankres i styrets stilling i selskapet og i de oppgaver og plikter som følger av denne. Det gjelder i særlig grad styrets ansvar i forhold til selskapet, men styrets plass i selskapsorganisasjonen får også betydning for ansvaret overfor tredjemann.¹³

Eierfunksjonen og lederfunksjonen er i et aksjeselskap delt. Generalforsamlingen er eierfellesskapets organ, mens ansvaret for forvaltningen av selskapet er lagt til selskapsledelsen.¹⁴ Fordi et selskap ikke kan handle på egen hånd er det nødvendig at det har representanter til å handle på vegne av seg. Styret kan alltid representere selskapet utad og forplikte det gjennom avtaler og ellers. Styret er sammen med administrerende direktør selskapets utøvende organer.¹⁵ Styret er underlagt generalforsamlingen som har den øverste myndighet i selskapet¹⁶, men er overordnet den administrerende direktør.

Det er aksjeeierne gjennom generalforsamlingen som har den øverste myndighet i selskapet. Styrets medlemmer blir valgt av generalforsamlingen, jf § 6-3 (1) i asl.. Det er ikke satt noen øvre grense for antall medlemmer i styret, men det følger av bestemmelsen at styret minst skal bestå av det antall medlemmer den bestemmer. Antall styremedlemmer selskapet skal ha skal også nedfelles i vedtektene til selskapet, jf § 2-2 første ledd nr 6. Aksjeeierne som ikke representerer selskapet utad får dermed med sin stemmerett på generalforsamlingen en mulighet til å påvirke hvem som skal sitte i selskapets styre. Generalforsamlingen har til hensikt å beskytte aksjeeiernes interesser i selskapet, og gi innblikk i selskapets økonomiske stilling og hvordan selskapets ledelse takler sine

¹² § 6-1 første ledd i asl. bestemmer at styret må ha minst tre medlemmer hvis aksjekapitalen er større en 3 millioner kroner. Hvis selskapet har bedriftsforsamling skal styret ha minst 5 medlemmer, jf. tredje ledd.

¹³ Normann Aarum (1994) s. 55.

¹⁴ Normann Aarum (1994) s. 55.

¹⁵ Normann Aarum (1994) s. 58.

¹⁶ Jf. § 5-1 i aksjeloven.

oppgaver. Det hører med til styrets arbeidsoppgaver å innkalle til generalforsamling som skal holdes innen seks måneder etter utgangen av hvert regnskapsår, jf §§ 5-9 og 5-5.

Styrets myndighet og oppgaver beror i noen grad på hvilke øvrige organer selskapet har. Som hovedregel representerer styret selskapet utad og tegner dets firma så lenge ikke vedtektene bestemmer noe annet, jf § 6-30 og § 6-31 (1) siste punktum. Det er det samlede styret som har slik myndighet, ikke det enkelte styremedlem. Styret kan selv gi andre personer myndighet til å tegne selskapets firma gjennom fullmakt, jf § 6-31 (1) første punktum, og det er her særlig daglig leder som blir tildelt fullmakt.¹⁷ Selv om myndighet blir delegert til andre organer, ligger fortsatt ansvaret hos styremedlemmene.

Styret er det organ i selskapet som har det alminnelige og overordnede ansvaret for forvaltningen av selskapet og skal sørge for en forsvarlig organisering av virksomheten, jf § 6-12 første ledd. Ordet forvaltning i § 6-12 omfatter i utgangspunktet hele selskapets virksomhet, det vil si selskapets forretninger og enhver annen aktivitet for selskapet.¹⁸ Styrets plikt til å forvalte selskapet betyr ikke at det må avgjøre alle saker som blir fremlagt. Styret avgjør saker som faller utenfor daglig leders myndighetsområde, men hvis styret blir fremlagt en sak som tilhører den daglige ledelse, plikter det ikke å avgjøre den. Det er ingen ting i veien for at styret fatter en beslutning i slike saker, men noen plikt foreligger ikke, så lenge saken ikke berører styrets overordnede ansvar. Styret kan avvise slike saker hvis det blir fremlagt av daglig leder.¹⁹ Styret kan på samme måte fremlegge saker som ligger under deres myndighet til generalforsamlingen. Generalforsamlingen kan således avgjøre saken, eller sende den tilbake til styret for behandling der.

Det faktum at forvaltningen hører inn under styret, gir ikke bare styret en rett til å forvalte på egenhånd, men også en plikt til å forvalte selskapet.²⁰ Selv om styret plikter å forvalte

¹⁷ Jf § 6-2 i asl, om at daglig leder tilsettes av styret.

¹⁸ Andenæs (2006) s. 378.

¹⁹ Andenæs (2006) s. 379.

²⁰ Andenæs (2006) s. 379.

selskapet betyr det ikke at styret må utføre all forvaltning selv, styrets forvaltnings plikt innebærer kun en plikt til å lede forvaltningen. Om styret ønsker at andre organer i selskapet skal ha ansvaret for visse typer avgjørelser, så kan styret legge ansvaret for dette til de organer det måtte ønske, men det organet som blir tillagt en slik myndighet må ha kompetanse til å fatte en beslutning i de aktuelle sakene det er blitt satt til å avgjøre. Hvis ikke det aktuelle organet har en kompetanse til å fatte avgjørelser i de aktuelle sakene, vil det ikke være en forsvarlig organisering av virksomheten etter § 6-12 første ledd i asl. De plikter som loven eksplisitt legger til styret er det imidlertid ikke adgang til å delegere.

Etter § 6-12 første ledd annet punktum i asl, plikter styret å sørge for en forsvarlig organisering av virksomheten. Styret plikter å fastsette hovedprinsippene i organiseringen av selskapet og foreta vesentlige endringer i denne.²¹ Kravet om forsvarlig organisering er et generelt krav, og gjelder så vel saksbehandlingen som innholdet av de beslutninger styret treffer, jf. § 6-19. Kravet om forsvarlighet er generelt forutsatt i §§ 17-1 og 19-1 som hjemler erstatnings- og straffansvar for blant annet styremedlem som uaktsomt bryter bestemmelser i asl., herunder § 6-12 første ledd.²²

Under forsvarlig organisering av virksomheten faller kravet til forsvarlig egenkapital, jf. § 3-4. Dette kravet gjelder til enhver tid, altså så lenge selskapet eksisterer.²³ § 3-4 er rettet mot selskapets ledende organer som helhet og angir ikke hvem som primært har ansvaret for at egenkapitalen er forsvarlig. Men hvis man ser § 3-4 i sammenheng med § 3-5²⁴ om styrets handlingsplikt der det må antas at egenkapitalen er lavere enn forsvarlig, og den generelle regelen i § 6-12 er det mye som peker på at det er styret som primært har denne plikten. Hvis styret er i tvil om det foreligger forsvarlig egenkapital skal det straks behandle saken, jf § 3-5. Det er nok at det foreligger en mulighet for at egenkapitalen ikke er forsvarlig. Det faktum at det er nok at det foreligger en antagelse om at egenkapitalen ikke

²¹ Andenæs (2006) s. 380.

²² Aarbakke m.fl. (2000) s. 397.

²³ Andenæs (2006) s. 418.

²⁴ Aarbakke m fl. (2000) s. 155.

er forsvarlig, gjør det klart at styret her har et særskilt ansvar for å påse at egenkapitalen er forsvarlig i forhold til den virksomhet som selskapet driver. Overtredelse av § 3-4 kan medføre erstatningsansvar etter § 17-1 og straffansvar etter § 19-1 for så vel medlemmer av selskapets ledelse som aksjeeiere.²⁵

§ 6-13 i asl første ledd bestemmer at styret er pålagt å føre tilsyn med den daglige ledelse og selskapets virksomhet for øvrig. Denne tilsynsplikten kan sees på som en konkretisering av styrets kontrollansvar i § 6-12 tredje og fjerde ledd. Tilsynsplikten omfatter kontroll med at daglig leder oppfyller de krav som følger med stillingen på en god måte, at rapporter og redegjørelser etter § 6-15 i asl.²⁶ er dekkende for de faktiske forhold, og i tillegg at daglig leder har de kvalifikasjoner og egenskaper stillingen krever. Hvis styret finner det nødvendig skal det med hjemmel i tilsynsplikten gripe inn overfor daglig leder med nødvendige tiltak.²⁷ Styret kan når som helst gripe inn i alle spørsmål som måtte oppstå på den måten styret selv finner rimelig. Normalt vil det skje ved at styret gir et pålegg til selskapets daglige leder, men styret kan gå utenom vanlig tjenestevei til den enkelte ansatte og gi sine instruksjoner. «Styret kan dog ikke gå så langt at daglig leder i realiteten fratras sin funksjon.»²⁸ § 6-13 annet ledd kan sees på som en konkretisering av styrets adgang til å fastsette retningslinjer etter § 6-12 annet ledd annet punktum. Det er ikke adgang til å delegere styrets plikt til å føre tilsyn og rett til å fastsette instruks for daglig leder etter § 6-13 første ledd og annet ledd.²⁹

Styret skal sørge for at administrasjonen får tilført tilstrekkelige midler og ansette kvalifisert personale til å utføre de arbeidsoppgavene administrasjonen er blitt satt til å

²⁵ Aarbakke m fl. (2000) s. 155.

²⁶ §6-15 (1) i asl «Daglig leder skal minst hver fjerde måned, i møte eller skriftlig, gi styret underretning om selskapets virksomhet, stilling og resultatutvikling». § 6-15 (2) første pkt. «Styret kan til enhver tid kreve at daglig leder gir styret en nærmere redegjørelse om bestemte saker.»

²⁷ Andenæs (2006) s. 379.

²⁸ Andenæs (2006) s. 379.

²⁹ Andenæs (2006) s. 381.

utføre. I større selskaper må det overlates til administrasjonen selv under ledelse av daglig leder å stå for den mer detaljerte organiseringen av selskapets administrasjon. Hvis daglig leder eller administrasjonen ikke gjennomfører dette på en forsvarlig måte, plikter styret å gripe inn, da det innehar det overordnede ansvar for organiseringen og skal påse at selskapet har en betryggende intern kontroll, jf § 6-12 tredje ledd i asl.³⁰ Styrets kontrollansvar innebærer at styret plikter å holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling, og skal påse at virksomheten, regnskap, og formuesforvaltning er gjenstand for betryggende kontroll, jf § 6-12 tredje ledd. Som regel vil en slik kontroll gjennomføres på den måte at rapporter og redegjørelser blir sendt over til styret av daglig leder, eller at daglig leder i møte redegjør for selskapets virksomhet og status etter § 6-15 i asl. Denne plikten er et overordnet ansvar for styrets interne kontroll, og etter § 6-12 fjerde ledd skal styret iverksette de undersøkelser de finner nødvendig for å kunne utføre sine oppgaver. Det betyr at styret har en plikt til å danne seg en selvstendig oppfatning av selskapets situasjon, og skal iverksette undersøkelser der det er tvil eller mangelfull informasjon.³¹ Styrets interne kontrollansvar må ikke blandes sammen med revisors eksterne kontroll, revisor har et selvstendig ansvar for den eksterne kontroll mens styret har et selvstendig ansvar for den interne kontroll.³²

Etter spesiallovgivningen har styret flere plikter. Særlig aktuelt for denne fremstillingen er lov om årsregnskap av 17. juli 1998 nr. 56 § 3-4 som bestemmer at styret skal underskrive årsregnskapet og årsberetningen. Samtlige styremedlemmer skal skrive under disse, jf § 3-5 (1) i regnskapsloven. Styret plikter også etter § 4-5 i ligningsloven å levere inn selskapets selvangivelse.³³ Dette betyr i praksis at styret har et ansvar for at det som står i årsregnskapet og årsberetningen er riktig. Styret har anledning til, og plikter hvis det kreves av revisor eller aksjeeiere som representerer minst en tidel av aksjekapitalen innen en

³⁰ Aarbakke m.fl.(2000) s. 398.

³¹ Andenæs (2006) s. 380.

³² Andenæs (2006) s. 380, jf også Rt.2003.696 – Ivaran dommen.

³³ Andenæs (2006) s. 384.

måned etter at kravet er fremsatt, å innkalle til ekstraordinær generalforsamling, jf § 5-6 i asl.

2.2 Revisor og hans plikter

Det er regnskapsplikt for aksjeselskaper, jf regnskapsloven § 1-2 (1), og etter § 3-1 har alle regnskapspliktige en plikt til å utarbeide årsregnskap og årsberetning for hvert regnskapsår. Alle regnskapspliktige har etter § 2-1 en revisjonsplikt, som innebærer at årsregnskapet må revideres av minst en registrert eller statsautorisert revisor, jf § 2-2 i revl. Det foreligger dermed en plikt for alle aksjeselskaper å ha en eller flere revisorer. Revisor blir valgt av generalforsamlingen, jf § 7-1 (1) i asl, og har en særskilt kontrollfunksjon.

Revisor skal se til at det regnskapet han får overlevert til kontroll er riktig. Revisors primære oppgave er å kontrollere selskapets årsregnskap, det vil si om bokføring og årsoppgjør er avlagt i samsvar med lov og forskrifter³⁴, jf §§ 5-1 og 5-2 i revl. Etter § 7-4 i asl. skal revisor utarbeide en revisjonsberetning for hvert regnskapsår som skal avgis til generalforsamlingen. Hva denne revisjonsberetningen skal inneholde defineres i § 5-6 i revl. Det er et generelt krav at revisor skal være uavhengig og inneha objektivitet i forhold til det selskapet han opptrer som revisor for, dette gjelder for så vel revisjon og rådgivningstjenester.³⁵ Dette kravet er til for at det ikke skal kunne stilles spørsmål rundt det arbeidet som revisor har gjort under revisjonen av den revisjonspliktige.

§ 5-1 i revl. definerer prinsippene for hva revisjonen skal inneholde. Siden det er flere brukergrupper som bruker selskapets årsregnskap og årsberetning som beslutningsgrunnlag for sitt fremtidige forhold til selskapet, må det dermed stilles høye krav til revisjonens innhold. Disse brukergruppene har behov for et spesielt interessevern, og er interessert i at årsregnskapet inneholder tilstrekkelig og adekvat informasjon.³⁶ Revisjonens formål må

³⁴ NOU 1997:9 s. 76.

³⁵ Jf §§ 4-1 og 4-5 i revl.

³⁶ NOU 1997:9 s. 77.

derfor være å verifisere at den gitte informasjon er fullstendig ut fra foretakets situasjon, at årsregnskap og årsberetning er i samsvar med lov og forskrifter og at forutsetning om fortsatt drift er tilstede og så videre. Revisjonens verifikasjon vil også ha verdi for myndighetene ved vurdering av skattegrunnlag med videre.

§ 5-2 i revl. omhandler revisors plikter. Vi er her i kjernen av revisors virksomhet. Dette har lovgiver også gitt uttrykk for ved at bestemmelsen er straffesanksjonert, jf § 9-3 første og annet ledd. I § 5-2 finner vi to rettslige standarder. Den første er i paragrafens første ledd første punktum som bestemmer at revisor skal utføre revisjonen *etter beste skjønn* – som er en henvisning til revisorskjønn. Den andre er i andre ledd, og bestemmer at revisor skal utføre sin virksomhet i samsvar med *god revisjonsskikk*. Lovgiver ønsker med en rettslig standard å tillegge en lovbestemmelse ulikt innhold på ulik tid.³⁷ Dette for at lovbestemmelsen skal kunne fungere uten å gjøre endringer selv om forståelsen av begrepet over tid endrer seg. Men å anvende rettstandarder er ikke alltid helt problemfritt.

Hva som ligger i rettstandarden *etter beste skjønn* er litt uklart. Begrepet har blant annet blitt kritisert av Den norske Revisorforening i forbindelse med Stortingets behandling av lovforslaget til den nå gjeldende lov. Den norske Revisorforening mente at begrepet savnet et klart og utvetydig innhold. Finanskomiteen kom med et svar i Innst. O. nr 25 (1998-99) s. 18. hvor komiteen gjør rede for hva de legger i begrepet. Komiteens forståelse av begrepet er at rettstandarden etter beste skjønn tolkes påbyggende i forhold til god revisjonsskikk. Finansdepartementet støtter en slik tolkning i et brev av 8. oktober 1998 hvor det er uttalt at begrepet i noen grad kan ses som en erstatning for lovutvalgets forslag om at revisor skal planlegge og gjennomføre revisjonen med en profesjonell skeptisk holdning, og kravet til at revisjonen skal utføres etter beste skjønn vil komme i tillegg til kravet til god revisjonsskikk. Rettstandarden åpner ikke for at revisor skjønnsmessig skal kunne avvike fra god revisjonsskikk.³⁸ Benyttelsen av *etter beste skjønn* som en rettstandard for dette kan imidlertid synes unødvendig, da det allerede følger av den

³⁷ Gisle (2003) s. 245.

³⁸ Innst. O. nr. 25 (1998-99) s. 18.

rettslige standarden god revisjonsskikk og RS 200 – *Formål og generelle prinsipper for revisjon av regnskaper* pkt. 6 at revisor må planlegge, og gjennomføre revisjonen med en profesjonelt skeptisk holdning.³⁹

Revisor skal etter § 5-2 første ledd i revl. utføre revisjonen etter sitt beste skjønn, herunder å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil. Denne bestemmelsen må ses i sammenheng med formålet for revisjonen i § 5-1 tredje ledd, som krever at revisor gjennom revisjonen skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil. Denne målsetningen for revisjonen følges opp også flere andre steder i revl., jf § 5-2 fjerde ledd nr. 3 og 4, § 5-3 første ledd annet punktum, § 6-1 fjerde ledd og § 7-1 første ledd. Revisor skal ikke bare bidra til å avdekke vesentlig feilinformasjon, også feilinformasjon av mindre betydning skal vurderes.⁴⁰ Av RS 240 – *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper* pkt. 93 og 94 følger det at revisor skal avdekke feil uten hensyn til vesentlighet og kommunisere disse til ledelsen. Det kreves dog ikke at revisor skal fange opp enhver detalj, det vil bli for tidkrevende og for kostbart for den revisjonspliktige, men hvis revisor planlegger revisjonen med et vanlig vesentlighetsnivå, vil man imidlertid fra tid til annen komme over forhold som også er under vesentlighetsgrensen.⁴¹

Når revisor skal vurdere om det foreligger brudd på lover og forskrifter av vesentlig betydning for årsregnskapet skal revisor etter § 5-2 første ledd annet punktum påse at han har tilstrekkelig grunnlag for dette. Revisors må skaffe seg kunnskap om foretakets virksomhet og lovgivning som har betydning for virksomheten. Dette gjelder særlig skatte-, regnskaps- og særlover som inneholder spesielle krav til foretaket.

Revisor står fritt til å avgjøre hvilket omfang og arten av de undersøkelser han føler det er behov for å gjennomføre, herunder på eget grunnlag avgjøre hvilken informasjon han ser på som relevant og tilstrekkelig for utførelse av oppdraget. Den revisjonspliktige må

³⁹ Cordt-Hansen (2006) s. 175.

⁴⁰ Ot.prp. nr.75 (1997-98) s. 35.

⁴¹ Cordt-Hansen (2006) s. 177.

imøtekomme de krav revisor stiller, og gjøre den informasjon som revisor krever innsyn i tilgjengelig for undersøkelse.⁴² Den revisjonspliktige har i så måte ingen instruksjonsmyndighet overfor revisor, og må stille hjelp til disposisjon for å fremskaffe den informasjonen revisor ønsker.⁴³ Derimot kan det i visse tilfeller oppstå situasjoner hvor revisor ikke har foranledning eller grunnlag for å iverksette spesielle undersøkelser eller be om særskilt informasjon. Den revisjonspliktige har i slike saker fortsatt en plikt til å gi informasjon av eget tiltak. Hvis revisor i slike tilfeller har gjennomført de revisjonshandlinger som man med rimelighet kan forvente, og i tillegg innhentet en fullstendighetserklæring⁴⁴ vil det neppe være grunnlag for å kritisere revisor. En slik fullstendighetserklæring er imidlertid ene og alene ikke noe revisjonsbevis, men hvis det skulle vise seg at den revisjonspliktiges ledelse har tilbakeholdt informasjon eller avgitt en fullstendighetserklæring i strid med de faktiske forhold vil det være tilstrekkelig til at ansvaret helt og fullt ligger hos den revisjonspliktiges ledelse.⁴⁵

God revisjonsskikk i § 5-2 andre ledd i revl. henviser til den bransjefaglige revisjonsstandard. God revisorskikk er etter Den norske Revisorforenings regler om god revisorskikk § 1-1 å oppfylle de krav som lovgivning, god revisjonsskikk, Den norske Revisorforenings etiske regler og de etterfølgende regler fastsetter.⁴⁶ Det er også utarbeidet flere revisorstandarder som definerer normer og regler for hvordan en revisor skal utføre sitt arbeid.⁴⁷ Revisor skal under hele sitt oppdrag oppfylle de krav som god revisjonsskikk stiller. Det er ikke enestående at det er knyttet en rettslig standard som god revisjonsskikk til revisors plikter. ”God forretningsskikk” (avtaleloven § 36), ”urimelig pris” (prisloven § 18), ”god inkassoskikk” (inkassoloven § 8), ”god meglerskikk” (eiendomsmeglingsloven §

⁴² Jf. § 5-2 tredje ledd i revl.

⁴³ Cordt-Hansen (2006) s. 196.

⁴⁴ Jf RS 580 - Fullstendighetserklæring

⁴⁵ Cordt-Hansen (2006) s. 196-197.

⁴⁶ Etterfølgende regler sikter her til de øvrige reglene i Den norske Revisorforenings regler om god revisorskikk.

⁴⁷ Den norske Revisorforenings revisorstandarder (RS).

3-1) kan her nevnes som eksempler på lignende rettslige standarder i andre, tilstøtende rettsområder.

Revisor har en ubetinget plikt til skriftlig å påpeke forhold som angitt i § 5-2 fjerde ledd nr. 1 til nr. 6.⁴⁸ Listen må antas å være uttømmende, men RS 250 – *Vurdering av lover og forskrifter ved revisjon*, går noe lenger. Listen omfatter mangler og misligheter ved regnskapsopplysninger, organisering og kontroll med formuesforvaltningen med videre. Revisor har en selvstendig plikt ved revisjonen til å påse at det ikke foreligger mangler gjennom opplegg og gjennomføring av revisjonen. Vesentlige svakheter skal rapporteres, men også mindre svakheter bør rapporteres. Man kan også tenke seg at det foreligger flere mindre feil som til sammen utgjør en vesentlig svakhet i årsregnskapet, jf RS 320 – *Vesentlighet* pkt. 5, og dermed bør disse innrapporteres. Begrepet *vesentlighet* er definert i RS 320 pkt. 3 og det står der at «Informasjon er vesentlig hvis feil eller utelatelse av informasjonen kan påvirke økonomiske beslutninger som treffes av brukerne på grunnlag av årsregnskapet. Vesentlighet avhenger av størrelsen av regnskapsposten eller feilen, sett i forhold til omstendighetene rundt utelatelsen eller feilen. Vesentlighet uttrykker derfor en grenseverdi eller terskel mer enn en kvalitativ egenskap informasjonen må ha for å være til nytte.»

Det var tidligere ikke noe lovfestet krav om at revisor skulle stille sikkerhet, men revisjonsorganisasjonene påla sine medlemmer en obligatorisk forsikringsordning. Nå er det derimot et lovfestet krav at revisor skal ha en sikkerhetsstillelse, jf § 3-7 første ledd nr 4 i revl. Det er departementet⁴⁹ som bestemmer de nærmere reglene om sikkerhetsstillelse, og disse reglene finnes i revisorforskriften⁵⁰ kapittel 3. § 3-3 første ledd bestemmer at denne sikkerheten skal være på minst 5 millioner kroner. Det er ikke unikt at det stilles et slikt krav til en yrkesgruppe, revisoryrket er i godt selskap med andre yrker som advokater, eiendomsmeglere og forsikringsmeglere når det gjelder sikkerhetsstillelse. Det er helt klart

⁴⁸ Jf. § 5-4, brev med påpekninger som nevnt i § 5-2 fjerde ledd skal nummereres fortløpende.

⁴⁹ Finansdepartementet.

⁵⁰ FOR 1999-06-25 nr 712: Forskrift om revisjon og revisorer.

at en slik sikkerhetsstillelse er nødvendig, da det gir eventuelle skadelidte mulighet til å få dekket sitt rettmessige krav på en rask og effektiv måte.⁵¹

For det som måtte mangle av aksjekapital som i melding til Foretaksregisteret er bekreftet innbetalt, hefter styret og revisor solidarisk, jf § 2-19 i asl.. Dette gjelder selv om det ikke er voldt skade. Aksjeinnskuddene skal være ytet fullt ut før det sendes melding til Foretaksregisteret⁵² og revisor har plikt til å bekrefte at selskapet har mottatt disse, jf § 2-18 annet ledd tredje og fjerde punktum. I de tilfeller hvor revisor overtrer dette ved å gi uriktige opplysninger om aksjeinnskuddene kan det bli snakk om ansvar for revisor etter § 2-19. Bestemmelsen pålegger styret og revisor et objektivt ansvar og går dermed lenger enn den generelle ansvarsregelen i § 17-1. Det foreligger her ikke noe krav om at det er utvist uaktsomhet eller at det er årsakssammenheng mellom overtredelsen og kreditors tap.⁵³

Under revisjonen av årsregnskapet skal revisor vurdere om det foreligger vesentlig usikkerhet rundt foretakets evne til fortsatt drift som ledelsen skal gjøre rede for i årsregnskapet, jf. § 4-5 i regnskapsloven og RS 570 – *Fortsatt drift* pkt. 9. Dette er særlig knyttet til kravet om forsvarlig egenkapital etter § 3-4 i asl.. Hvis ledelsen ikke overholder handleplikten ved tap av egenkapital etter § 3-5 i asl. skal revisor skriftlig gjøre ledelsen kjent med de forhold som kan medføre økonomisk og strafferettslig ansvar, jf. RS 570 pkt. 9a. Det må etter dette antas at revisor har en særlig handleplikt til å påpeke overfor ledelsen at egenkapitalen er lavere enn forsvarlig.⁵⁴

⁵¹ Cordt-Hansen (2006) s. 69.

⁵² Jf. § 2-18 annet ledd første punktum.

⁵³ Aarbakke m.fl. (2000) s. 137.

⁵⁴ Jf § 3-5 i aksjeloven, og Ot.prp.nr.42 (1997-98) s. 103. Revisor har også plikt til å bekrefte at egenkapitalen til selskapet er tilstrekkelig ved innløsning av aksjer fra selskapet, jf § 4-24 i aksjeloven.

3 Ansvarsgrunnlaget

3.1 Generelt om ansvarsgrunnlaget

Culpaansvaret for revisor og styremedlemmer er lovfestet i henholdsvis § 8-1 i revl, og § 17-1 i asl. Felles for begge disse bestemmelsene er det at hvis en skade forsettlig eller uaktsomt har blitt voldt enten ved en handling eller unnlattelse av å foreta en handling hvor loven krever handleplikt, så kan det bli snakk om erstatning. Revisor har etter § 8-1 i revl plikt til å erstatte den skade som er forvoldt under utførelsen av sitt oppdrag, mens § 17-1 i asl. sier at styremedlem kun kan bli erstatningsansvarlig hvis han eller hun uaktsomt eller forsettlig har medvirket til at en skade er forvoldt og at det kreves av selskapet, aksjeeier, eller av andre – det vil her være særlig snakk om kreditorer.

Erstatningsansvar er betinget av at tre krav er oppfylt. Det må for det første foreligge skyld – minimum uaktsomhet. For det andre må det være adekvat årsakssammenheng mellom den skadevoldende handling eller unnlattelse av å foreta en handling og den skade som er blitt forårsaket. Og det siste kravet er at det må være snakk om et økonomisk tap for at det i det hele tatt skal bli aktuelt å kreve erstatning. Hvis ett av disse kravene ikke er oppfylt er det ikke grunnlag for å idømme erstatning.

Bevisst er uaktsomheten der den handlende er klar over at han utsetter omgivelsene for en uønsket risiko, og ubevisst er den hvis den handlende burde ha innsett at han ved sin handling skapte en slik risiko. Forsett foreligger hvis en skade er forvoldt og skadevolderen regnet med at denne skade ville inntreffe som følge av handlingen, eller at det var sannsynlighetsovervekt for at den ville inntreffe.⁵⁵

⁵⁵ Lødrup (1999) s. 123.

3.2 Ansvarsgrunnlaget for revisor

§ 8-1 i revl. hjemler erstatningsansvaret for revisor. Revisor plikter etter denne bestemmelsen å erstatte skade som han forsettlig eller uaktsomt har voldt under utførelsen av sitt oppdrag. Revisor er uaktsom hvis han ikke opptrer innenfor det som karakteriseres som forsvarlig adferd for revisor. Forsvarlig adferd for revisor er at hans utførelse av oppdraget ligger innenfor den norm som gjelder for «en alminnelig aktsom og dyktig revisor», det såkalte profesjonsansvaret som også synes felles for EUs medlemsland.⁵⁶ Det som ligger i dette er at så lenge revisor oppfyller de normer og krav som loven, da særlig den rettslige standarden god revisjonsskikk stiller så kan ikke revisor bli erstatningsansvarlig. Den norske Revisorforening oppdaterer kontinuerlig hva som ligger i begrepet god revisjonsskikk gjennom revisorstandardene (RS). Selv om disse standardene i utgangspunktet kun er bindende for bransjen, så har de i flere domstolsbehandlinger om revisors erstatningsansvar blitt brukt til å definere hva som blir lagt i begrepet god revisjonsskikk. For at revisor skal bli erstatningsansvarlig må han ha gjennomført en skadevoldende handling, eller en unnlattelse av å foreta en handling som fører til økonomisk tap. På revisors område er det stort sett unnlattelsen som gir grunnlag for kritikk og krav. Det er også særlig unnlattelseshandlingen som skaper problemer, hvor det må antas at det er revisor selv som har bevisbyrden for at en aktiv handling ikke kunne ha avverget tapet.

Etter skl. § 5-3 første ledd svarer flere som plikter å betale erstatning for samme skade, en for alle og alle for en. Denne hovedregelen om solidaransvar er grunnfestet i norsk rett. Uavhengig av om revisor hefter på kontraktsrettslig grunnlag og andre skadevoldere på deliktsrettslig grunnlag så gjelder solidaransvarregelen.⁵⁷ Solidaransvarregelen i § 5-3 første ledd gjelder utenfor kontraktsforhold, men svarer til den ulovfestede hovedregelen om solidaransvar i *kontraktshøve*.⁵⁸

⁵⁶ Hjelmeng (2007) s. 79.

⁵⁷ Hjelmeng (2007) s. 142.

⁵⁸ Nygaard (2007) s. 412.

Revisors kjernefunksjon er å føre kontroll med andres arbeid. Ansvar for revisor er derfor betinget av at det foreligger en feil i det underliggende materialet han er satt til å kontrollere. *«Er det aktuelt å kreve erstatning hos revisor for feil eller forsømmelse i årsrevisjonen, må det også foreligge en form for feil eller forsømmelse hos andre.»*⁵⁹ Normalt vil det dreie seg om styret, som står ansvarlig for årsregnskapet og årsberetningen. Dermed oppstår spørsmålet om det er styret eller revisor som sitter med ansvaret for at feilen har oppstått eller ikke blitt oppdaget.⁶⁰ Hvis villedende opplysninger ikke blir oppdaget, og disse opplysningene blir lagt til grunn for disposisjoner, vil det som utgangspunkt være snakk om samvirkende årsaker. Hvis styret hadde gitt korrekt informasjon, ville det ikke blitt forvoldt noen skade, og hvis revisors kontroll av informasjonen hadde vært utført med tilstrekkelig aktsomhet, ville feilen blitt oppdaget og ingen skade ville inntruffet. Forutsetningen for at revisor ikke skal bli erstatningsansvarlig er at revisjon utført innenfor den rettslige standarden god revisjonsskikk ville ha avdekket feilen, samt at revisors tiltaksplicht ville ha forhindret skaden.⁶¹ Hovedregelen ved slike samvirkende skadeårsaker er solidaransvar, men det gjelder unntak etter rettspraksis hvis skadeårsaken ikke er så vesentlig i årsaksbildet at det er naturlig å knytte erstatningsansvar til den.⁶² Solidaransvar kan også tenkes i situasjoner der klienten som skadelidt har vært bistått av flere. Dette kan gjelde i situasjoner der det er flere revisorer som påtegrer årsregnskapet, jf § 7-1 i asl. om at selskapet velger «én eller flere revisorer». Under slike forhold vil det foreligge et solidaransvar hvis begge revisorene har handlet uaktsomt og på selvstendig grunnlag er ansvarlig for skaden. Ved tilfeller der revisorene tilhører samme selskap er også selskapet solidarisk ansvarlig for revisorer som på selskapets vegne utfører oppdrag, jf § 8-1 annet ledd i revl.. Solidaransvaret er ikke begrenset til virksomhet som valgt revisor, det gjelder for all revisors virksomhet. Skadelidte kan selv velge om han vil holde revisor personlig, eller det selskapet revisor er ansatt i, ansvarlig.

⁵⁹ Hjelmeng (2007) s. 140.

⁶⁰ Hjelmeng (2007) s. 140.

⁶¹ Hjelmeng (2007) s. 140.

⁶² Jf. Rt.2001.337 på s. 342.

Revisor er som profesjonell yrkesutøver underlagt et profesjonsansvar. I Investa dommen⁶³ hvor en bank ble kjent erstatningsansvarlig på bakgrunn av uaktsom rådgivning, har førstvoterende uttalt at man i vurderingen av hvilke krav som må stilles til aktsomheten som man må forvente av en profesjonsutøver, må man ta utgangspunkt i at norsk rett bygger på et strengt ulovfestet uaktsomhetsansvar for profesjonsutøvere.

Ved profesjonsansvaret for revisor vil det foreligge en avtale mellom revisor og den revisjonspliktige. Og det er under utførelsen av revisors oppdrag for den revisjonspliktige det kan oppstå tap. Tapet kan være direkte knyttet til oppdragsgiver eller eventuelle tredjemenn. Hvis det er tredjemenn som blir påført et tap, vil det bli snakk om ansvar utenfor kontraktsforhold. For revisor er det avtalen han har med den revisjonspliktige som bestemmer at det er han som skal utføre de pliktene han har etter lov og forskrifter, og disse kan revisor ikke avtale seg bort fra. Det er imidlertid anledning til å avtale at revisor skal ha andre plikter utover disse lovpålagte pliktene. Et eventuelt erstatningskrav mot revisor kan lett bli omfattende når skaden som oppstår er stor, eller at de skadelidte er en meget stor gruppe, for eksempel aksjonærene i selskapet han er revisor for. Det har i juridisk teori blitt fremhevet at ved vurdering av ansvarsgrunnlaget for profesjonsansvar blir bransjenormer og god skikk regler gitt vekt. Dette bekreftes ved at Høyesterett i de senere år har brukt slike bransjenormer og god skikk regler ved vurdering av ansvarsgrunnlaget i saker med profesjonsansvar.⁶⁴ Det er nok å nevne at i flere saker med revisor som saksøkte har retten gitt Den norske Revisorforenings revisjonsstandarder (RS) betydelig vekt i vurderingen av den rettslige standarden god revisjonsskikk.⁶⁵

«Profesjonsansvaret er et ansvar på subjektivt grunnlag». Det er avviket fra den forsvarlige yrkesutøvelse som betinger ansvar.⁶⁶ Revisor er en profesjonell utøver av sitt yrke, og det stilles derfor krav til at han på en betryggende måte ivaretar sine klienters interesser og gjennomfører sine arbeidsoppgaver på en tilfredsstillende måte slik som

⁶³ Rt.2000.679 på s. 688.

⁶⁴ Perland (2009) s. 53.

⁶⁵ Jf. som eksempel Rt.2003.696 – Ivaran dommen.

⁶⁶ Lødrup (1999) s. 281.

bransjenormene innenfor den aktuelle profesjon bestemmer at han skal gjøre.⁶⁷ Denne måten å vurdere ansvaret for en profesjonell yrkesutøver på skiller seg ikke nevneverdig på måten enhver annen person vurderes ansvarsmessig i sin rolle.

I Ivaran dommen blir profesjonsansvaret for revisor omtalt som et «*strengt profesjonsansvar*». ⁶⁸ I følge Olav Fr. Perland tilsier ordbruken i rettspraksis «*neppe noe annet enn at man befinner seg i den strengere ende av den relative målestokken innenfor culpanormen.*»⁶⁹ Og videre skriver Perland, «*Etter min oppfatning indikerer angivelsen av at ansvaret er strengt ikke annet enn at det ligger i den strenge enden av en relativ ansvarsnorm som følge av at det stilles særlige forventninger til profesjonsutøvers opptreden. Karakteristikken streng forstått på denne måten påpeker det sentrale i profesjonsansvarsnormen.*»⁷⁰ Det er den normalt dyktige og ansvarsbevisste utøver av revisoryrket som utgjør målestokken, sagt med andre ord den forventning som knytter seg til den profesjonelle rolle revisor har. Profesjonsansvaret fremstår dermed heller ikke som spesielt ”strengt”. Man kan si at profesjonsansvaret er en tilpasning av culpanormen innenfor et aktuelt område, i vårt tilfelle revisjon. God revisjonsskikk er en norm som her vil stå i en særstilling i vurderingen av hva som kan forventes av en revisor under utøvelsen av hans yrke.⁷¹ Profesjonsansvaret gjelder både i forhold til oppdragsgiver og i forhold til tredjemann.⁷² Dette betyr at profesjonsansvaret gjelder så vel i kontraktsforhold som utenfor kontraktsforhold. Særlig aktuelt er dette der revisors informasjon, årsregnskap osv. blir brukt av personer som ønsker å investere, eller låne ut penger til selskapet, og hvis denne informasjonen er feilaktig med bakgrunn i revisors eventuelle klanderverdige utførelse av sine plikter kan dette utløse erstatningsansvar for revisor overfor tredjemann. At vedkommende profesjonsutøver må vedlikeholde sine kunnskaper og være faglig oppdatert til enhver tid er ikke tvilsomt.

⁶⁷ Perland (2009) s. 52.

⁶⁸ jf. Rt.2003.696 - Ivaran dommen avsnitt 43.

⁶⁹ Perland (2009) s. 51.

⁷⁰ Perland (2009) s. 51.

⁷¹ Hjelmeng (2007) s. 77-78.

⁷² Lødrup (1999) s. 280.

Selv om revisor kan sies å ha brutt de bransjenormer og reglene for god revisjonsskikk han er satt til å følge gjennom sitt profesjonsansvar, betyr ikke det uten videre at han har opptrådt uaktsomt i erstatningsrettslig sammenheng. Revisorstandardene som setter standarden for innholdet i begrepet god revisjonsskikk som er utarbeidet av Den norske Revisorforening stiller på enkelte områder høyere krav enn det man med rimelighet kan stille for at revisjonen skal sies å være forsvarlig utført.⁷³ Dette synet støttes også i Ivaran dommen, hvor det er uttalt at det er «klart at et brudd på ”god revisjonsskikk” ikke uten videre kan sees som erstatningsbetingende uaktsomhet».⁷⁴ Det tillates altså en viss feilmargin i forhold til de standarder som gjelder for profesjonsutøvere.

3.3 Ansvarsgrunnlaget for styret

Styrets erstatningsansvar er hjemlet i § 17-1 i asl.. Dette er en generell ansvarsregel som gjør det klart at hvis et styremedlem uaktsomt eller forsettlig volder skade, kan det utløse erstatningsansvar for styremedlemmet. I motsetning til revisor har styret ikke noe profesjonsansvar, det vil si at det generelt må knyttes en lavere aktsomhetsterskel til styremedlemmene. Men hvis styremedlemmet er en advokat så må det nok kunne forventes mer av han når det gjelder forståelsen av lover og regler enn man kan forvente av en som ikke er lærd innen faget. Et generelt krav etter § 17-1 første ledd i asl. er at det foreligger adekvat årsakssammenheng mellom handlingen som styremedlemmet har foretatt seg eller unnlatt å foreta seg, og det økonomiske tap som denne har medført. Det samme gjelder i andre ledd for medvirkningshandlingen. Etter andre ledd kan medvirkeren holdes erstatningsansvarlig selv om den som har foretatt den skadevoldende handling eller unnlattelse av å foreta en handling ikke har utvist forsett eller uaktsomhet. Kravet til årsakssammenheng er absolutt.⁷⁵

⁷³ Perland (2009) s. 54, og Hjelmeng (2007) s. 107.

⁷⁴ jf. Rt.2003.696 - Ivaran dommen, avsnitt 43.

⁷⁵ Normann Aarum (1994) s. 233.

Av generell betydning for styremedlemmers ansvar er de regler som gjelder om styrets tilsyn- og kontrollfunksjoner, se §§ 6-12 og 6-13. Se også § 3-4 om krav til forsvarlig egenkapital og § 3-5 om handleplikt ved tap av egenkapital. Når selskapet er påført et tap som kan kreves erstattet, er utgangspunktet at vedkommende er ansvarlig for hele tapet. Er der flere ansvarlige, vil de i utgangspunktet hefte solidarisk.⁷⁶ For medlemmene av styret er det tale om et individuelt ansvar. Styret blir ikke kollektivt ansvarlig for sine feil.⁷⁷ Har for eksempel ett styremedlem gyldig fravær da beslutningen ble truffet kan han som hovedregel ikke bli ansvarlig. Det kan dog bli tale om uaktsomhet, men selv om styremedlemmet har plikt til å delta på styremøte, vil ikke ethvert fravær kunne betraktes som uaktsomt.⁷⁸ Ansvarsgrunnlaget må med andre ord påvises i forhold til det enkelte medlem. Om selskapet nøyer seg med å saksøke ett eller flere av styremedlemmene, kan ikke saksøkte kreve seg frifunnet med den begrunnelse at også de øvrige styremedlemmer burde vært saksøkt. Saksøkte kan imidlertid selv saksøke personer som han mener er medansvarlig, og trekke sine saksøkte inn i saken mellom seg og skadelidte, jf. lov om mekling og rettergang i sivile tvister av 17. juni 2005 nr. 90 § 15-2. Siden medlemmer av styret skal utøve sine funksjoner gjennom en organisert beslutningsprosess, vil ansvar kunne knyttes til det standpunkt styremedlemmet inntok, men også til at medlemmet ikke gjorde tilstrekkelig innsats for å hindre skade som andre medlemmer er i ferd med å volde selskapet. Det må oppstilles et krav om at den forsvarlige handlemåten ville ha avverget skaden. Ansvar kan også oppstå ved at medlemmet ikke reagerer på opplysninger som fremkommer mer tilfeldig, og som indikerer at et tap vil kunne oppstå eller er under utvikling.⁷⁹

Styret har ofte en plikt til å ta en risiko for å oppnå fortjeneste. Om utfallet skulle bli et tap isteden for fortjeneste vil ikke dette utløse et ansvar for styret, det er tross alt "lov" å gjøre dårlige investeringer. Styret skal imidlertid før det fatter en beslutning sørge for å ha et

⁷⁶ Aarbakke m.fl. (2000) s. 775.

⁷⁷ Andenæs (2006) s. 654.

⁷⁸ Normann Aarum (1994) s. 235.

⁷⁹ Aarbakke m.fl. (2000) s. 776.

godt nok faktisk grunnlag. Hvor godt dette faktiske grunnlaget behøver å være vil avhenge av hvor stor eller liten risiko beslutningen innebærer.⁸⁰ Vurderingen av om det faktiske grunnlaget var godt nok må ta utgangspunkt i situasjonen på beslutningstidspunktet. Det vil si at selv om man i ettertid kan konstatere at skadevolderens opptreden har voldt selskapet skade, er ikke det ensbetydende med at skadevolderen ut i fra forholdene på beslutningstidspunktet opptrådte uforsvarlig.⁸¹ Nye opplysninger som ikke var tilgjengelig på beslutningstidspunktet kan ha kommet til, som hvis de var tilgjengelig på beslutningstidspunktet ville kunne ha ført til en annen vurdering av risikoen for den aktuelle beslutning. Ofte må slike beslutninger fattes i løpet av kort tid, og så lenge tilfredsstillende innhenting av materiale til å få et så godt faktisk grunnlag som mulig og undersøkelser av dette er gjort, vil det nok tale for et fritak av ansvar for styret.

⁸⁰ Lødrup (1999) s. 175.

⁸¹ Andenæs (2006) s. 654.

4 Begrensning av revisoransvaret

4.1 Dagens situasjon

Revisor og styret er i mange sammenhenger solidarisk ansvarlig hvis det inntreffer skade. Utgangspunktet for solidaransvar er at hver enkelt skadevolder er ansvarlig overfor skadelidte for hele tapet, jf § 5-3 i skl. Dette betyr at skadelidte selv kan velge hvem han vil holde seg til for å sikre at han får dekket sitt tap. For revisors del betyr det at han på bakgrunn av sin lovpålagte sikkerhetsstillelse, i motsetning til styret som ikke har dette, blir gjenstand for de fleste søksmål i de tilfeller hvor det er oppstått skade. Det er jo tross alt hos revisor det er enklest å få dekket sitt krav. Revisor eller hans forsikringsselskap kan på sin side imidlertid søke regress hos styremedlemmene etter § 5-3 nr. 2 i skl., noe som i dag i de fleste tilfeller kun er en teoretisk mulighet da styremedlemmene som regel ikke har de økonomiske midler som kreves for å få dekket et slikt krav. Revisor er ikke bare ansvarlig for egne feil, revisors feil kan også være betinget av det er gjort feil andre steder i prosessen, og dette kan virke urimelig når skadelidte retter kravet mot revisor, fordi det er der man best kan få dekning for sitt krav, mens styremedlemmer som har medvirket til skaden ikke blir erstatningsansvarlige. Det at revisor ofte blir sittende med hele den økonomiske byrden av et erstatningskrav er etter min mening et argument for å innføre en begrensning av revisors erstatningsansvar. Derimot er det i rettspraksis flere steder blitt konkludert med at revisors kritikkverdige atferd ikke har direkte sammenheng med det økonomiske tap. Revisor har flere ganger blitt frikjent for erstatningsansvar på grunn av mangel på årsakssammenheng.

I Oslo byretts dom av 19. mai 1993 kom retten til at det ikke var tilstrekkelig årsakssammenheng mellom revisors uaktsomhet og det tapet selskapet Nordisk Express AS led med bakgrunn i de underslagene selskapets regnskapssjef foretok.⁸²

Revisor ble kritisert for ikke å ha oppfylt rettstandarden god revisjonsskikk på flere punkter, henholdsvis revisjon av bankkonti, kassebeholdninger, kundefordringer og under kravet om rapportering til klienten. Men selv om retten fant at revisor på alle disse

⁸² Grønn m.fl. (1996) s. 245.

punktene ikke oppfylte de krav god revisjonsskikk stiller, kom retten til at det ikke var årsakssammenheng mellom revisors uaktsomme unnlater og det tap selskapet ble påført. Retten fant at det ikke var sannsynlig at selv om revisor hadde foretatt videre undersøkelser og kommet med nye revisjonsrapporter med gjentakelser av tidligere forhold til ledelsen, så ville neppe underslagene ha blitt oppdaget eller hindret. Her kommer også skadelidtes eget forhold inn ved at ledelsen i selskapet i liten grad engasjerte seg i hvordan regnskaps- og kontrollrutinene fungerte, og i de tilfeller de fastsatte forbedringer i rutinene, påså de i liten grad at disse endringene ble fulgt. I Kristiansand byretts dom av 21. desember 1987 i sak A 5/87 ble revisor også frikjent på grunn av manglende årsakssammenheng. Retten uttalte:

«Til tross for at retten har funnet Mjaalands avgivelse av standard revisjonsberetning kritikkverdig, er den kommet til at han ikke er erstatningsansvarlig for bankens tap.

Dette er begrunnet i at bankens egne handlinger er av en slik karakter at de fremstår som den dominerende skadeårsak.»⁸³

«Retten er etter dette kommet til at Mjaalands handlinger ikke i erstatningsrettslig betydning kan sies å være årsaken til selve tapet. Selve den skadevoldende handling var å gi og opprette kredittutvidelsen. Mjaalands medvirkning til dette er på bakgrunn av bankens egen opptreden og de kunnskaper bankens ledelse ellers hadde, så perifer at det ville vært lite naturlig å karakterisere den som skadeårsak.»⁸⁴

Selv om revisor her ble kritisert for kritikkverdig revisjonsberetning, kom retten til at revisors feil ikke kunne settes i direkte sammenheng med det tapet som banken hadde lidd. I Rt.1998.1924 kom derimot retten til at det var årsakssammenheng mellom den uaktsomheten som revisor utviste og det tap som forelå. Hvis revisor hadde foretatt en bekreftelse av selskapets saldo så hadde han blitt oppmerksom på at saldoen ikke stemte overens med innskuddskvitteringene som hadde blitt forelagt ham. Hvis revisor hadde gjort dette hadde han heller ikke avgitt noen erklæring til bruk ved selskapets registrering.

⁸³ Grønn m.fl. (1996) s. 86.

⁸⁴ Grønn m.fl. (1996) s. 87.

Dette viser at selv om revisor ikke oppfyller kravet til god revisjonsskikk, så betyr ikke det automatisk at han blir erstatningsansvarlig. Det viser også at det ofte blir et spørsmål om skadelidtes egne forhold (skadelidtes medvirkning) samt mangelfull årsakssammenheng mellom revisors uaktsomme handlinger og/eller unnlater og det økonomiske tap som skadelidte har blitt påført. Alt dette kan komme inn og avskjære revisors erstatningsansvar. Det er etter rettspraksis helt klart at det er rom for en viss kritikkverdig atferd fra revisors side før revisor blir erstatningsansvarlig. For at revisors feil skal kunne medføre erstatningsansvar må feilen ha direkte sammenheng med det økonomiske tapet, og være den dominerende skadeårsak. Det at revisor i praksis flere steder i rettspraksis er blitt frikjent på grunn av mangel på årsakssammenheng selv om han har opptrådt kritikkverdig, kan tyde på at revisor ikke er så utsatt som enkelte vil mene.

Om revisor er eksponert for et urimelig erstatningsansvar må vurderes ut i fra situasjonen revisor er i. Revisors ansvar er strengt gjennom profesjonsansvaret. Man må forvente at en profesjonell yrkesutøver følger de regler og normer som hans bransje er underlagt, så vel gjennom lovbestemmelser som gjennom egne normer skapt av bransjen selv. Selv om profesjonsansvaret er et strengt ansvar må det være «... rom for en viss kritikkverdig atferd før det blir tale om erstatningsbetingende uaktsomhet...»⁸⁵. Revisor har en lang utdanning bak seg, og det forventes at revisor hele tiden skal holde seg oppdatert på lovendringer, utvikling av bransjestandarder og så videre. Således kan man ikke hevde at ansvaret revisor har gjennom profesjonsansvaret er urimelig strengt, det må settes høyere krav til revisor enn det man kan stille til en som ikke har utdanning innenfor revisorfaget. Ved urimelighetsvurderingen av de krav revisor blir utsatt for, er det mest naturlig å diskutere de forhold der han uaktsomt gjør en feil, det vil si der han på bakgrunn av feil eller mangelfull informasjon, som oftest fra styret, unnlater å foreta en undersøkende handling fordi han tror den informasjonen han har blitt forelagt er riktig. Revisor har fått en informasjon som ikke er riktig, men loven er klar på at revisor skal vurdere risikoen for om

⁸⁵ Rt.2003.696 – Ivaran dommen, avsnitt 43.

det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet, som følge av misligheter og feil.⁸⁶ Det vil i praksis si at der det foreligger den minste tvil, så skal revisor sette i gang de undersøkelser han finner nødvendig for å avdekke om informasjonen er riktig eller feil. Spørsmålet om ansvarsbegrensning har vært oppe tidligere under utarbeidelsen av ny aksjelov. Det ble der avvist å innføre en ansvarsbegrensning nettopp på grunn av prinsippet om skadelidtes rett til full erstatning.⁸⁷ Selv om departementet sa seg enig i at det kan virke urimelig at revisor trekkes til ansvar når selskapets ledelse går fri, fant de ingen vesentlige svakheter ved regelverket.⁸⁸

Etter § 8-2 i revl. kan revisors erstatningsansvar lempes etter § 5-2 i skl. Forhold som kan tenkes å få betydning i vurderingen av en eventuell lemping av erstatningsansvaret er, hensynet til skadens størrelse, økonomisk bæreevne, foreliggende forsikring og forsikringsmuligheter, skyldforhold og forholdene ellers finner at ansvaret virker urimelig tyngende for den ansvarlige. Regelen baserer seg på en skjønnsmessig vurdering i det enkelte tilfelle. Denne muligheten for lemping av revisors erstatningsansvar er imidlertid sjelden, om aldri, blitt brukt til fordel for revisor etter meg bekjent.

I TOSLO-2003-17426 (Finance Credit som senere ble forlikt før anken kom opp i lagmannsretten), kom tingretten til at revisjonsselskapet KPMG sitt ansvar ikke kunne lempes etter § 5-2 i skl. Tingretten kom til at selv om det måtte tillegges en viss betydning at erstatningskravet var svært stort (656 millioner) og at KPMG hadde hatt en betydelig belastning som følge av saken, både i forhold til det arbeid den medførte internt og den negative fokus selskapet hadde fått, så trakk den ansvarliges økonomiske bæreevne og forsikring i motsatt retning. Retten tok også det standpunkt at KPMG har en forsikring som antas å dekke skaden. Og selv om forsikringstilfellet hadde ført til økt forsikringspremie for KPMG la retten til grunn at KPMG hadde god mulighet til å dekke det erstatningsansvar som hadde oppstått, og at dette klart talte mot å foreta noen lemping.

⁸⁶ Revisorloven § 5-2 første ledd første punktum.

⁸⁷ Hjelmeng (2010) s. 83.

⁸⁸ Ot.prp. nr.36 (1993-94) s. 86, gjengitt i NOU 1997:9 s. 283.

I RG.2008.705 (Sponsor Service) under avsnitt om lemping fant lagmannsretten at revisors erstatningsansvar ikke kunne lempes. Revisors profesjonsansvar, at han hadde opptrådt grovt uaktsomt og hans forsikring trakk i retning av at ansvaret ikke kunne lempes. Skadelidtes medvirkning hadde imidlertid her allerede ført til nedsettelse av ansvaret. Lagmannsretten har også vist til at det bør kreves sterke grunner for å fravike det alminnelige utgangspunktet om at skadelidte skal ha full dekning av sitt økonomiske tap.⁸⁹ Det synes med andre ord som om domstolene er tilbakeholdne med å lempe ansvaret for revisor fordi han er en profesjonsutøver som er underlagt et profesjonsansvar, og at hans forsikringsdekning gjør at han kan dekke det erstatningskrav som blir fremsatt. Det er etter lovens ord klart at det skal vektlegges at revisor er forsikret, da et økonomisk tap er påført en skadelidt og han skal ha erstatning.

Det som domstolene etter min mening imidlertid ikke legger stor nok vekt på, er hvilke følger for revisors muligheter for fremtidig forsikring slike store erstatningskrav kan føre til. Det kan føre til økt forsikringspremie og egenandel, ikke bare for de involverte i en eventuell erstatningssak, men også for revisorbransjen som helhet. Det må imidlertid nevnes at revisorbransjen ikke her er i en særstilling når det gjelder at forsikringsdekningen blir vektlagt, men revisorbransjen må sies å være i en særstilling når det gjelder antall potensielle skadelidte i form av aksjeeiere og kreditorer og størrelsen på de krav som blir fremsatt. Man kan imidlertid stille seg det spørsmål om det er domstolens oppgave å beskytte en virksomhet mot dårligere forsikringsvilkår og økte utgifter.

Skadelidtes medvirkning er et forhold som kan føre til at erstatningsansvaret blir lempet. Den generelle regel for skadelidtes medvirkning er § 5-1 i skl. Det sentrale spørsmålet for medvirkeransvaret er, «*når har skadelidte utvist en "skyld" som kan danne grunnlag for redusert erstatning?*».⁹⁰ Selv om revisor har opptrådt uaktsomt og erstatningsbetingende, kan erstatningen settes ned eller falle bort, hvis skadelidte, det vil i vårt tilfelle si der hvor

⁸⁹ jf Ot.prp. nr.75 (1997-1998) s. 117-118.

⁹⁰ Lødrup (1999) s. 365.

styret eller andre har medvirket til skaden ved egen skyld. Følgene av skaden blir således fordelt mellom skadelidte og skadevolder. Først må man vurdere om det foreligger skyld hos skadevolder. Hvis ikke skadevolder kan bebreides behøver man heller ikke vurdere om det foreligger medvirkning. Hvis skadevolder har utvist skyld må man vurdere om skadelidte har medvirket til skaden. Sentralt i vurderingen av skadelidtes medvirkning er om skadelidte utviste den forsiktighet som muligheten for skadeomfanget tilsa. Hvis skadelidte unnlater å foreta en handling som kunne ha begrenset eller fjernet risikoen for tapet, eller foretar en handling som har medvirket til at tapet har oppstått, da foreligger det medvirkning fra skadelidtes side, jf § 5-1 nr. 2. Skadelidte har en plikt til å redusere omfanget av skaden etter at den er voldt. Skadelidtes evne til å begrense skaden må imidlertid være tilstede. Prevensjonshensynet kommer inn med full tyngde, det er ikke særlig grunn til å verne den skadelidte som ikke bruker de muligheter som er til stede for å redde egne verdier. Det siste man må vurdere er om medvirkningen fra skadelidte skal medføre reduksjon av erstatningen. Skl. § 5-1 er en kan regel, det betyr at ikke enhver medvirkning vil medføre reduksjon. Graden av uaktsomheten som er utvist av skadelidte vil være en vesentlig faktor i vurderingen av hvor mye erstatningen skal reduseres med, eller helt falle bort hvis graden av medvirkning er såpass stor at det ville være urimelig å stille skadevolder til ansvar for skaden. Dette prinsippet gjelder uavhengig om ansvaret i den konkrete situasjonen klassifiseres som kontrakts- eller deliktsrettslig.⁹¹ Når man vurderer spørsmålet om skadelidtes medvirkning må det ses i sammenheng med betydningen av skadelidtes forhold i culpavurderingen, vurderingene vil også langt på vei være parallelle.⁹² I Ivaran dommen⁹³ la førstvoterende til grunn at:

”Som det har fremgått, anfører revisor på sin side forskjellige rettslige grunnlag for frifinnelse. Det er likevel til dels de samme faktiske forhold som ligger under – særlig knyttet til hva styret hadde av kunnskap. Slik jeg ser det, er det i noen grad en smakssak om man vil legge hovedvekten i drøftelsene på spørsmålet om

⁹¹ Hjelmeng (2007) s. 133. Jf. også nedenfor i pkt. 4.1

⁹² Hjelmeng (2007) s. 133.

⁹³ Rt.2003.696 – Ivaran dommen, avsnitt 45.

revisors aktsomhet, spørsmålet om tilstrekkelig årsakssammenheng eller spørsmålet om skadelidtes medvirkning. Jeg har valgt å knytte drøftelsene til aktsomhetsspørsmålet.”

I den første relasjonen, revisors aktsomhet og spørsmålet om tilstrekkelig årsakssammenheng er det snakk om å vurdere om skadevolder overhodet har handlet culpøst. I den andre relasjonen, spørsmålet om skadelidtes medvirkning er det imidlertid snakk om lemping av erstatningsansvaret etter § 5-2 i skl.⁹⁴ I Ivaran dommen kom imidlertid Høyesterett frem til at revisor ikke hadde handlet culpøst, det var styret som var nærmest til å føre kontrollen med daglig leders virksomhet. Hvis Høyesterett hadde kommet til at revisor hadde handlet culpøst, måtte Høyesterett også ha vurdert om skadelidtes medvirkning skulle føre til lemping av erstatningsansvaret for revisor.

I Rt.2002.286 som gjaldt rådgivning i forbindelse med skattlegging av gevinst på salg av aksjer kom man imidlertid til at revisors ansvar (KPMG) ikke skulle lempes fordi man befant seg på et fagfelt hvor KPMG var klart nærmest til å ha detaljkunnskap og innsikt i regelverk og praksis, og det selv om Øyby Management(skadelidte) som selv hadde betydelig kunnskap og innsikt i økonomiske forhold innrettet seg etter den informasjonen han fikk fra KPMG.⁹⁵ Det ble her foretatt en vurdering om hvem som er nærmest til å bære risikoen for det tap som har inntrådt, hvor retten fastslo at KPMG med sin kunnskap var nærmest til å bære risikoen for tapet.

Revisor har i dag mulighet til å fraskrive eller begrense sitt ansvar i forhold til oppdragsgiver gjennom avtale. Det er et generelt utgangspunkt i norsk rett at slike ansvarsfraskrivelse prinsipielt godtas, men avtalen må igjennom en rimelighetssensur og det stilles strenge krav til vedtagelsen av den. Avtaler som fraviker god revisjonsskikk vil imidlertid vanskelig kunne godtas og den kan klart nok ikke fravike god revisjonsskikk der det følger av loven selv, jf § 5-2 i revl. Hjelmeng er tilbakeholden med å hevde at revisor

⁹⁴ Hjelmeng (2007) s. 133.

⁹⁵ Rt.2002.286 på s. 294 og Hjelmeng (2007) s. 134.

aldri kan begrense sitt ansvar til grov uaktsomhet eller forsett.⁹⁶ Etter rettspraksis følger det, at det i profesjonsansvaret er rom for en viss kritikkverdig atferd før det fører til brudd på god revisjonsskikk, dette taler det for at man skal vise en viss tilbakeholdenhet med å akseptere ytterligere heving av den erstatningsmessige terskelen. Når det gjelder beløpsbegrensninger etter avtale med oppdragsgiver vil de som hovedregel måtte godtas, men det må vurderes om beløpet er forholdsmessig i forhold til det oppdraget revisor er blitt tildelt, altså det potensielle skadeomfanget. Hjelmeng fremhever at det ikke er noe i forarbeidene til § 8-1 i revl. *«som tok sikte på å avskjære ansvarsfraskrivelser eller -begrensninger i større utstrekning enn de skranker som er utviklet i den alminnelige kontrakts- og erstatningsrett.»*⁹⁷ Men uansett status for revisors mulighet til å begrense sitt erstatningsansvar etter avtale med oppdragsgiver, så kan en slik avtale ikke gjøres gjeldende for eventuelle tredjemenn.

4.2 EU-kommisjonens rekommandasjon om begrensnig av revisorers ansvar

I EU det stor frykt for at et eller flere av de fire store, (Deloitte, Ernst & Young, KPMG og Price Waterhouse Coopers (PWC)) revisornettverkene kan falle sammen som følge av store erstatningskrav, hvilket kan føre til store konsekvenser for kapitalmarkedene og konkurransen i markedet av internasjonale børsnoterte selskaper.⁹⁸ Fokuset på dette temaet kom da Arthur Andersen gikk over ende som en følge av Enron skandalen, og senere Parmalat og Worldcom. Arthur Andersen hadde i sin tid 85 000 ansatte over hele verden mot nå kun 200 ved ett kontor i USA. Når så store selskaper som driver på verdensbasis går over ende kan det få globale konsekvenser i kapitalmarkedene. Hvis ett av de fire store revisjonsnettverkene skulle falle sammen, ville man mest sannsynlig fått dårligere konkurranseforhold enn det vi har i dag, da vi ville stått igjen med tre store revisjonsfirmaer. De 4 store revisjonsfirmaene hadde i 2008 hele 52,8 % av de totale

⁹⁶ Hjelmeng (2010) s. 83 flg.

⁹⁷ Hjelmeng (2010) s. 84.

⁹⁸ Hjelmeng (2010) s. 82 og 83.

honorarene utbetalt i forbindelse med revisjon og rådgivning mot 53.6 % i 2006.⁹⁹ I 2002 var andelen på 49 %.¹⁰⁰ Dette viser at hvis et av de fire store revisjonsnettverkene skulle gå over ende, som følge av ruinerende erstatningskrav, så kan det få ganske store følger for konkurransesituasjonen her i Norge. Selv om det kun blir en spekulasjon så kan man tenke seg det scenario der klientene til det av de fire store som eventuelt går over ende ender hos de resterende tre revisjonsnettverkene. Vi kan da få den situasjon at tre selskaper ender opp med å ha over 50 % av de totale honorarene knyttet til revisjon. Dette vil ikke være hensiktsmessig når det gjelder konkurransesituasjonen for revisjonstjenester her til lands.

27 revisjonsselskaper oppga i 2007 at det var rettet krav mot selskapet i løpet av 2005 og 2006. 26 av disse hadde resultert i erstatningsutbetalinger, hvorav 19 var utbetalinger til revisjonsklient.¹⁰¹ På høsten i 2010 oppga 38 revisjonsselskaper at det ble rettet erstatningskrav mot revisjonsselskapet i løpet av 2007 eller 2008. 27 av disse kravene resulterte i erstatningsutbetalinger, hvorav 20 var utbetalinger til revisjonsklient og 7 til andre.¹⁰² Antall erstatningsutbetalinger virker å være noenlunde konstant, selv om antall erstatningskrav har økt noe. Når man ser på antall revisjonspliktige foretak, det var pr. 31.12.2008 ca. 230 000 revisjonspliktige foretak i Norge¹⁰³ i forhold til det antall saker som fører til erstatningsutbetalinger, kan man vanskelig hevde at revisor er urimelig eksponert for erstatningskrav og bruke det som et argument for at ansvaret for revisor bør begrenses. Det må i så fall begrunnes i størrelsen på de erstatningskrav som blir fremsatt og erstatningene som blir idømt. Erstatningskravene i Sponsor Service¹⁰⁴ (135 millioner) og Finance Credit (forlikt 350 millioner) må sies å være enormt store beløp. En tenkt følge av de store erstatningene som har blitt og kan bli idømt er at forsikringspremien og egenandelen for revisor kan øke. Dette kan igjen føre til dyrere revisortjenester som igjen

⁹⁹ Dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper 2010.

¹⁰⁰ Dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper 2003.

¹⁰¹ Hjelmeng (2010) s. 86 og 87.

¹⁰² Dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper 2010 pkt. 3.2.8.

¹⁰³ Dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper 2010 pkt. 1.3.

¹⁰⁴ RG.2008.705.

vil føre til økte kostnader for bedriftene. Dette vil følgelig kunne ramme de små selskapene hardest.

På grunn av frykten for en kollaps i kapitalmarkedene og nødvendigheten av at det finnes revisjonsfirmaer som på et globalt plan har den kapasiteten det kreves for å revidere de store internasjonale selskapene, har EU-kommisjonen kommet med en rekommandasjon om begrensning av revisorers erstatningsansvar. Finansdepartementet har sendt denne rekommandasjonen ut på høring.¹⁰⁵ Hovedpunktene i dette høringsbrevet er som følger:

I rekommandasjonen anbefales det at revisors erstatningsansvar ved revisjon av selskaper med verdipapirer notert på regulert marked begrenses i henhold til minst en av følgende tre metoder.

1. angivelse av et maksimalt ansvarsbeløp, eller av en formel som gjør det mulig å beregne et slikt beløp,
2. fastsettelse av regler som opphever solidaransvar for de deler av skadelidnes tap som revisor ikke faktisk har bidratt til,
3. fastsettelse av regler som gir revisor og revisjonspliktig adgang til å inngå avtale om begrensninger i revisors erstatningsansvar (eventuelt også med virkning for tredjeparter.)

Ved vurderingen av metoder for å begrense revisors erstatningsansvar, forutsettes etter rekommandasjonen at medlemsstatene ser hen til følgende grunnleggende prinsipper:

1. Eventuelle ansvarsbegrensninger bør ikke gjelde tilfeller hvor revisor har utvist grov uaktsomhet.
2. En ansvarsbegrensning som ikke omfatter mulig ansvar overfor tredjeparter vil ikke være tilstrekkelig effektiv.

¹⁰⁵ Finansdepartementets høringsbrev av 17.12.2008 – Implementering av EU-kommisjonens rekommandasjon 5. juni 2008 om begrensning av revisorers erstatningsansvar.

3. Skadelidne har krav på rettferdig erstatning.¹⁰⁶

Jeg vil først kommentere de grunnleggende prinsippene som det etter rekommandasjonen forutsettes at medlemslandene ser hen til, for deretter å kommentere de forskjellige mulighetene det er foreslått at revisors ansvar kan begrenses på.

4.2.1 De grunnleggende prinsippene i EU-kommisjonens rekommandasjon

Det første prinsippet som det henvises til er at en ansvarsbegrensning ikke skal kunne gjøres gjeldende i de tilfeller hvor revisor har utvist grov uaktsomhet. Dette prinsippet synes hensiktsmessig da det stilles og skal stilles strenge krav til revisors utførelse av sitt oppdrag. Revisor skal ikke kunne belønnes for at han grovt uaktsomt forårsaker økonomisk skade. Ved å begrense ansvaret for grov uaktsomhet vil det videre kunne sende uheldige signaler rundt hvilket aktsomhetsnivå revisors utførelse av revisjonen bør ligge på. Ingen av høringsuttalelsene har heller foreslått å avvike dette prinsippet.

Det andre prinsippet er at en ansvarsbegrensning som ikke også omfatter mulig ansvar overfor tredjepersoner ikke vil være tilstrekkelig effektiv. I de store erstatningssakene vi har hatt her til lands er det nettopp tredjemenn som har reist store erstatningskrav mot revisor. Dette fordi de har lagt til grunn revisors attestasjon av årsregnskap for sine disposisjoner de har inngått med den revisjonspliktige. Etter min mening må en begrensning også omfatte mulig ansvar overfor tredjemenn, da det er klart at det er her de store erstatningskravene har kommet fra og vil komme fra.

Det siste prinsippet om at skadelidte har krav på rettferdig erstatning er i norsk rett ivaretatt gjennom at skadelidte i utgangspunktet skal ha full erstatning for sitt økonomiske tap, jf skl. § 4-1. I dag foreligger det ingen beløpsmessige skranker av erstatningsansvaret til revisor utover den adgangen man har for lemping av erstatning etter skl. § 5-2 og revl. § 8-

¹⁰⁶ Finansdepartementets høringsbrev av 17.12.2008 – Implementering av EU-kommisjonens rekommandasjon 5. juni 2008 om begrensning av revisorers erstatningsansvar.

2. Justisdepartementet har i sin høringsuttalelse bemerket at hensynet til at ansvaret ikke skal være urimelig tyngende overfor skadevolder, er ivaretatt i norsk rett gjennom denne muligheten for lemping av erstatning. Selv om EU-kommisjonen i sin uttalelse peker på risikoen for at de store revisjonsselskapene kan risikere å gå over ende, mener Justisdepartementet at det ikke nødvendigvis bør være et mål å beskytte aktører i næringslivet som har påført andre aktører innenfor næringslivet betydelige økonomiske tap på en erstatningsbetingende måte, mot å bære de økonomiske konsekvensene av dette selv. Hvis det blir innført ansvarsbegrensinger for revisor kan det bety at skadelidte må bære deler av tapet selv.¹⁰⁷ Og det strider imot det erstatningsrettslige grunnprinsippet i norsk rett om at skadelidte skal få full dekning for sitt tap. Det må imidlertid her bemerkes at når det gjelder skadelidtes rett til full erstatning, så blir ikke den avskåret ved en begrensning av ansvaret til revisor der det foreligger solidaransvar med andre som har voldt skade. Erstatning kan fortsatt søkes fra de andre som er solidarisk ansvarlig for den skade som er inntrådt, for eksempel styret eller daglig leder, ut over det beløp som kan følge av begrensningen. Det at erstatningsutbetalingen blir fordelt mellom alle de som har voldt skade kan neppe hevdes å være urimelig. Norske domstoler ville nok imidlertid hvis et erstatningskrav kunne føre til en konkurs for et revisjonsselskap, muligens lempe erstatningskravet etter § 5-2 i skadeerstatningsloven slik at selskapet var sikret videre eksistens, i hvert fall i de tilfeller hvor revisor kun har vært uaktsom. Justisdepartementet er imidlertid ikke ubetinget negativ til en begrensning av revisoransvaret. De reduserte mulighetene for revisorer til å få den forsikringsdekning de ønsker, kan tilsi at man bør vurdere nærmere om det bør gis regler om ansvarsbegrensning. Justisdepartementet mener man bør være noe tilbakeholden med å innføre nye regler om ansvarsbegrensning i norsk rett. Dette fordi hvis en slik ansvarsbegrensning blir innført svekker det de skadelidtes rett til full erstatning, og i tillegg svekker den preventive virkningen av erstatningsreglene.

¹⁰⁷ Justisdepartementets høringsuttalelse.

4.2.2 Bør en eventuell begrensning avgrenses mot børsnoterte selskaper?

Det er i EU-kommisjonens rekommandasjon angitt at den kun skal gjelde for børsnoterte selskaper. I forhold til norsk erstatningsrettshistorie er det imidlertid nettopp i saker der unoterte selskaper har vært involvert det har blitt utbetalt store erstatningssummer. Finance Credit og Sponsor Service som begge var unoterte selskaper er eksempler på dette. Det er altså lite som tyder på at det er mindre risiko for at erstatningsbeløpene kan bli store hos unoterte selskaper. Både Handelshøyskolen BI og Den norske Revisorforening hevder i sine høringsuttalelser at hvis det ikke innføres en begrensning i ansvaret også for ikke børsnoterte selskaper, vil det gi en urimelig fordel å revidere børsnoterte foretak fremfor andre foretak. En unnløtelse av å innføre en begrensning også for ikke børsnoterte foretak kan føre til skjevhet i revisjonsmarkedet da de fire store som i stor grad har majoriteten av markedet for revisjon av store børsnoterte selskaper vil få en konkurransefordel i forhold til mindre selskaper som ikke ha/r den kapasiteten som kreves for å kunne revidere børsnoterte selskaper. Det må derimot fremheves at en begrensning i ansvaret ved revisjon av børsnoterte foretak vil gjøre det mer attraktivt for de mellomstore revisjonsselskapene å utføre revisjon for slike foretak, og kan samtidig stimulere konkurransen innenfor dette markedet. Samtidig kan en unnløtelse av å innføre en begrensning også for ikke børsnoterte selskaper føre til at det blir mer økonomisk attraktivt å utføre revisjon for børsnoterte selskaper enn ikke børsnoterte selskaper. Jeg mener på bakgrunn av dette i liket med det Handelshøyskolen BI og Den norske Revisorforening har foreslått i sine høringsuttalelser at hvis det skal innføres en begrensning i revisors ansvar må det innføres både for børsnoterte selskaper og unoterte selskaper.

4.3 EU-kommisjonens forslag til begrensning av revisors ansvar

4.3.1 Maksimalt ansvarsbeløp

EU-kommisjonen har i sin rekommandasjon om å begrense ansvaret til revisor kommet med flere mulige måter å begrense ansvaret til revisor på. Det første alternativet er angivelse av et maksimalt ansvarsbeløp, eller av en formel som gjør det mulig å beregne et slikt beløp. Det kan være en absolutt beløpsbegrensning, hvor det settes et maksimalt beløp som revisor eller revisjonsselskapet kan bli ansvarlig for. Det er flere land i EU som har innført slike faste beløpsgrenser, her kan nevnes Tyskland, hvor grensen er satt til 4 millioner euro for børsnoterte selskaper og 1 million euro for unoterte selskaper, og Belgia med henholdsvis 12 og 3 millioner euro. En fordel ved å velge et maksimalt ansvarsbeløp er at det gir en nødvendig forutberegnelighet og klarhet. Revisor eller revisjonsselskapene vil være klar over hva de maksimalt kan risikere å bli ansvarlige for, og kan på den måten være fordelaktig. Et fast beløp kan derimot skape problemer rundt prioritering og fordeling i de tilfeller hvor en skade overgår det faste beløp og det er flere skadelidte som har rettmessige krav. Hvis et maksimalt beløp velges må det derfor etter min mening sikres at det faste beløp blir satt så høyt at prevensjonseffekten fortsatt består og kan sikre de aller fleste tap men lavt nok til at man unngår de ruinerende kravene.

Et problem som derimot kan melde seg er at det er vanskelig å sette et maksimalt beløp som vil virke rettferdig i forhold til alle revisjonsselskapene i Norge. Et erstatningskrav som et av de fire store vil se på som lite kan bety kroken på døra for et av de mindre selskapene, for ikke snakke om der hvor revisor er selvstendig næringsdrivende. Det må derimot påpekes at de mindre revisjonsfirmaene nok tar mindre oppdrag enn de store og på den måten er utsatt for en mindre risiko. Men det vil nok være mer rettferdig å knytte det maksimale beløpet opp mot størrelsen på firmaet, hvor omsetning, antall ansatte, størrelsene på revisjonshonoraret kan tenkes å være parametere som kan brukes i vurderingen av hvilket beløp som skal legges til grunn. Østerrike praktiserer en slik grense, hvor selskapets balanse, inntekter og antall ansatte er parametere for vurderingen. Dette vil nok også synes som et fornuftig alternativ da det kan antas å være en sammenheng mellom foretakets størrelse og risiko. Men dette kan ikke sies å være helt treffsikkert, da foretakets

størrelse ikke sier noe om foretakets konkrete situasjon eller risikoen i den aktuelle bransjen. Imidlertid er det klart at den østerrikske modellen er mer treffsikker enn en grense der man kun baserer seg på en faktor, for eksempel selskapets balanse.¹⁰⁸

Den siste varianten er å knytte beløpsgrensen opp mot størrelsen på revisjonshonoraret. Det vil da bli en sammenheng mellom revisors inntekter og den risikoen han tar. Hvis grensen eller multiplikatoren settes høyt nok kan nok dette være et hensiktsmessig alternativ. Men et argument mot å knytte begrensningen opp mot revisjonshonoraret som umiddelbart melder seg er faren for honorardumping. Revisjonsfirmaene kan tenkes å sette ned prisen for oppdrag og på den måten sikre seg et lavere ansvarsbeløp. Hvis man ønsker å hindre dette må man sette grensen knyttet opp mot revisjonshonoraret på et så høyt nivå at man kan unngå honorardumping. Tilnærmingen kan allikevel være problematisk ut fra hvordan revisjonshonorarene i praksis fastsettes. Hvis honoraret også omfatter andre tjenester enn revisjon, for eksempel konsulentoppdrag, må grensen knyttes opp mot den totale inntekten.¹⁰⁹

Den norske Revisorforening anbefaler i sin høringsuttalelse at en lovfesting av tak for det erstatningsbeløp som kan søkes hos revisor, er den best egnede løsningen for å redusere de samfunnsmessige konsekvensene av et ubegrenset solidarisk erstatningsansvar for revisorer. Den norske Revisorforening mener også at selv om en begrensning i revisors ansvar blir innført, betyr ikke det at skadelidtes mulighet for full erstatning faller bort, skadelidte har fortsatt muligheten til å søke det resterende beløp erstattet av de andre som solidarisk er ansvarlig med revisor, de primære skadevolderne som styret, daglig leder med videre. Men som jeg tidligere har nevnt har styremedlemmene med videre pr. dags dato ikke de samme mulighetene til å dekke erstatningskrav slik som revisor gjennom sin sikkerhetsstillelse har. Den Norske Revisorforening uttaler også at det kan være grunn til å sette taket høyere for børsnoterte enn for unoterte revisjonsklienter, eventuelt også å

¹⁰⁸ Hjelmeng (2010) s. 88.

¹⁰⁹ Jf. revisjonsdirektivet 6. Om revisorers og revisjonsselskapers yrkesutøvelse pkt. 6.2, at honoraret ikke skal betinges av andre tjenester levert til klienten.

differensiere taket ut fra andre kriterier. Den norske Revisorforeningen ønsker også en nærmere utredning om hvilke begrensninger som vil være best tilpasset norske forhold. Handelshøyskolen BI har i sin høringsuttalelse anført at tak på erstatningssummen må gjelde kun for uaktsomme forhold, og for hvert revisjonsoppdrag uavhengig av antall skadelidte, og at en slik regel vil være minst inngripende i forhold til den tradisjonelle erstatningsretten, sett i forhold til de andre måtene som er foreslått for å begrense et ansvar for revisor.

Kredittilsynet har i likhet med Handelshøyskolen BI i sin høringsuttalelse uttalt at fordelene med å velge en regel som angir en beløpsbegrensning er at den er retts teknisk enkel, som gir stor forutsigbarhet og gjør det derfor lettere å tegne forsikring, og at det i tillegg er den metoden som flest land har anvendt der det foreligger ansvarsbegrensning for revisor. Handelshøyskolen BI har også påpekt i sin høringsuttalelse at det finnes lignende regler i transportretten.¹¹⁰ Men kredittilsynet påpeker at problemet med en slik regel er at det er vanskelig å bestemme maksimumsbeløpet på en måte som gjør at hensynet til skadelidte, hensynet til revisorbransjen og hensynet til å beholde erstatningsansvaret som en preventiv effekt på revisjonskvaliteten blir ivaretatt. Videre hvis det settes en grense angitt som et fast beløp, vil det måtte foretas en regelverksendring dersom det senere skulle være behov for å endre beløpet, men at dette kan avhjelpest ved å knytte grensen til en indeks som kan tenkes å bli påvirket av de samme forhold som skulle tilsi endringer i de maksimalbeløpene som måtte være valgt. Kredittilsynet hevder at det trolig vil være bedre å fastsette et beløp og heller gjennomføre regelverksendringer når det er behov for det. Men anfører at et alternativ til å velge et maksimalt ansvarsbeløp, er å fastsette en metode for å beregne ansvaret basert på andre variabler. Disse variablene kan være størrelsen av årlig revisjonshonorar for klienten, – honoraret gjenspeiler ikke nødvendigvis den risiko oppdraget innebærer, revisjonsklientens størrelse – hvor ulempen er at det kan reise seg kompliserte verdsettelsesspørsmål som gjør det lite praktisk å anvende, eller

¹¹⁰ Jf. lov om vegfraktavtaler av 20. desember 1974 nr. 68 § 32 og lov om sjøfarten 24. juni 1994 nr. 39 § 175

revisjonsselskapets størrelse – som kan fremstå som tilfeldig for andre skadelidte enn revisjonsklienten.

4.3.2 Fastsettelse av regler som opphever solidaransvar (pro rata ansvar)

Det andre alternativet EU-kommisjonen har foreslått er å fastsette regler som opphever solidaransvar for de deler av skadelidnes tap som revisor faktisk ikke har bidratt til (pro rata ansvar). Hvis man skulle innføre dette vil det i praksis si at man opphever reglene om solidaransvar og innfører en fordeling av det faktisk årsaksmessige bidraget. Revisor vil da etter betingelseslæren der han ikke har avdekket feil i regnskapet representere en nødvendig betingelse for hele skaden.¹¹¹

Kredittilsynet har i sin høringsuttalelse under pkt 5.2 påpekt at hvis man går til det skritt å innføre dette alternativet så vil domstolene alltid måtte vurdere om det er andre enn revisor som kan tenkes å være ansvarlig for skaden og foreta en fordeling av ansvaret mellom dem, og det selv om søksmålet ikke er rettet mot disse.¹¹² Saken vil dermed utvides og det vil være prosessøkonomisk uheldig. Slik situasjonen er dag, vil domstolene ikke måtte ta stilling til om styret også har et erstatningsansvar i saker hvor bare revisor er saksøkt. En tenkt mulighet som også er foreslått av kredittilsynet er å innføre tvungent prosessfelleskap mellom styret og revisor når revisor saksøkes. Det positive med å innføre en slik regel er at man kan få en mer rettferdig ansvarsfordeling ved at saksøker vil kunne reise søksmål mot andre i tillegg til revisor for å kunne oppnå full erstatning. Man er imidlertid avhengig ved innføring av en slik regel at også de andre skadevolderene enn revisor er søkegode for at den skal bli effektiv. Hvis styrets ansvar blir gjenstand for prøving i domstolene, vil det kunne føre til at man får en økt ansvarsforsikring blant styremedlemmer, som vil kunne føre til en mer rettferdig fordeling av erstatningsansvaret og i tillegg sikre at skadelidte får full erstatning.

¹¹¹ Hjelmeng (2010) s. 89.

¹¹² Se også Hjelmeng (2010) s. 89.

Den norske Revisorforening på sin side har i sin høringsuttalelse sagt at et proporsjonalt ansvar på en god måte balanserer hensynet til ansvarsfordeling etter bidraget til skaden og hensynet til beskyttelse for skadelidte. Men Den norske Revisorforening fremhever at det imidlertid er usikkert om en slik ansvarsbegrensning vil være egnet eller tilstrekkelig til å sikre full ansvarsforsikring for revisjonsselskaper med større revisjonsoppdrag. Et slikt ansvar vil etter Den norske Revisorforening sin mening derimot bidra til å skjerpe det reelle økonomiske ansvaret for den primære skadevolder eller de som sitter med det primære ansvaret for selskapets finansielle rapportering og forvaltning (styremedlemmer, daglig leder med videre). Det må påpekes at det ikke er overraskende at Den norske Revisorforening tar et slikt standpunkt da de selvfølgelig ønsker en best mulig beskyttelse for sine medlemmer.

Kredittilsynet har i sin høringsuttalelse kommet med en alternativ innfallsvinkel som kan oppnå de samme hensyn som rekommandasjonen søker å ivareta. Det er foreslått at man kan vurdere lempingsregelen slik at den oftere enn i dag blir anvendt på en måte som fører til redusert utbetaling fra revisor. Kredittilsynet påpeker at hvis domstolene i mindre grad hadde lagt vekt på at revisor har en sikkerhetsstillelse og heller lagt vekt på de negative følgene ved et høyt revisoransvar har for revisors mulighet til å få tegnet forsikring, og betydningen av dette for kapitalmarkedene, kunne foreliggende forsikringer og forsikringsmuligheter føre til lemping. Kredittilsynet har også i sin høringsuttalelse hevdet at når revisjonsoppdrag gjennomgås i ettertid, er det erfaringsmessig lett å konstatere avvik fra revisjonsstandardene. Og hvis regnskapet viser seg å inneholde feil, vil disse avvikene kunne tenkes å danne et ansvarsgrunnlag.

Det som trekker mot å lempe ansvaret til revisor er hans profesjonsansvar, og det faktum at revisors funksjon er å skape tillit til at årsregnskapet er riktig for regnskapsbrukerne. Jeg viser til det jeg har drøftet tidligere om at selv om revisor har opptrådt kritikkverdig i forhold til god revisjonsskikk, hvor RS-ene er en sentral kilde i vurderingen, betyr ikke det automatisk at han blir erstatningsansvarlig. Når man vurderer revisors atferd, betyr ikke det at enhver kritikkverdig atferd kan ses på som erstatningsbetingende i forholdet til det ansvar revisor har gjennom profesjonsansvaret.

Kredittilsynet har også pekt på det forhold at revisor jobber under et svært høyt tidspres under regnskapsavleggingsprosessen, samtidig som at han må sette seg inn i et svært komplekst regelverk som endres hyppig, og at dette kunne vært tillagt vekt i en lempingsvurdering. At revisor må sette seg inn i hyppige regelverksendringer er ikke enestående for hans yrke. Her kan nevnes advokater, eiendomsmeglere og aksjemeglere som alle må sette seg inn i regler som stadig er gjenstand for endring. I tillegg er revisor underlagt et profesjonsansvar som tilsier at det skal stilles strenge krav til hans kunnskap til regelverket. Dette er forhold som taler mot lemping på dette grunnlag.

Kredittilsynet mener også det under lempingsregelen er en mulighet for domstolene å legge en viss vekt på at det også har vært andre skadevoldere, men at det i liten grad har vært tillagt vekt i de erstatningssakene som har vært, selv om det er anført fra revisors side. Og i vurderingen av om det er rimelig at skadelidte helt eller delvis bærer skaden kan tas i betraktning at det er snakk om et formuestap, som det kan være mindre grunn til å gi et sterkt erstatningsrettslig vern enn person eller tingsskade. En større grad av lemping av revisors erstatningsansvar et alternativ som i mindre grad bryter med hovedprinsippene i norsk erstatningsrett, enn et regleverk som begrenser erstatningsansvaret alene ut fra det forhold at det også er andre skadevoldere uten at deres ansvar samtidig fastslås.

Kredittilsynet har foreslått at det kan inntas en særlig lempingsregel i revl. Da dette vil være et alternativ som i mindre grad bryter med hovedprinsippene i norsk erstatningsrett. Etter min vurdering kan et slikt alternativ være en hensiktsmessig løsning, men det vil kun føre til at revisors ansvar eventuelt lempes. Det vil ikke føre til en forskyvning av ansvaret over til selskapsledelsen, som primært er ansvarlig for årsregnskapet.

Kredittilsynet viser til at det i USA er innført enkelte begrensninger i revisors erstatningsansvar, både på føderalt nivå og i mange delstater. På føderalt nivå er revisor kun solidarisk ansvarlig med ledelsen der han forsettlig har gjort en feil, og ved uaktsomhet er revisor kun ansvarlig for den faktiske skaden revisors feil har ført til. Domstolene må altså i USA på føderalt nivå fordele skyld blant flere skadevoldere. Det er imidlertid

enkelte unntak dersom skadelidte ikke kan drive inn kravet hos medskadevoldere. Etter min mening har et slikt forslag mye for seg. Men det forutsetter jo at de andre skadevolderene har mulighet til å dekke et eventuelt krav. Hovedproblemet slik jeg ser det i dag, er at det i Norge foreligger begrensede muligheter for skadelidte å få dekket sitt rettmessige krav fra andre enn revisor, slik at innføringen av en slik regel ikke nødvendigvis vil føre til at revisor blir mindre eksponert.

4.3.3 Begrensninger i revisors erstatningsansvar etter avtale

Det siste alternativet til EU-kommisjonen er å fastsette regler som gir revisor og den revisjonspliktige adgang til å inngå avtale om begrensninger i revisors erstatningsansvar (eventuelt også med virkning for tredjeparter).

Rekommandasjonen har oppstilt nærmere vilkår om domstolsprøvelse av begrensningen, krav til vedtakelse i særlige selskapsorganer og krav om at begrensningen inntas i noter til regnskapet. I rekommandasjonen er imidlertid alternativet avgrenset mot tredjepersons søksmål og er eksplisitt begrenset til «*medlemsstater, hvor krav mod lovpligtige revisorer kun kan rejses af det reviderede selskab og ikke af enkeltaktionærer eller tredjemand*». Denne formuleringen synes å være tilpasset blant annet engelsk rett der tredjepersons krav er begrenset.¹¹³

I engelsk rett er adgangen til å avtale ansvarsbegrensninger gitt direkte av Companies Act 2006 part 16 chapter 6, hvor gyldigheten av den avtalte begrensningen er avhengig av at den fremstår som rettferdig og fornuftig i forhold til alle sider av saken, herunder «the auditor's responsibilities under this Part», «the nature and purpose of the auditor's contractual obligations to the company», og «the professional standards expected of him».¹¹⁴ Med andre ord ikke helt ulikt den vurderingen de norske domstolene foretar når de

¹¹³ Hjelmeng (2010) s. 90.

¹¹⁴ Hjelmeng (2010) s. 90. Jf. også Companies Act 2006 part 16, chapter 6, section 537 (1).

vurderer ansvaret for revisor i dag, bortsett fra at det her gjelder en tolkning av avtale og ikke av loven selv.

Avtalte begrensninger vil kunne gi den fordel for revisor i form av at avtalen vil gjenspeile den faktiske risikoen revisor tar ved sitt oppdrag. I tillegg vil selskapet i en slik avtale kunne få innflytelse på risikoen, i form av at den vil gjenspeile seg i størrelsen på revisjonshonoraret. Et forslag er at aksjeeierne i form av generalforsamlingen som bør være det organ som har myndighet til å inngå slike avtaler.¹¹⁵ Dette fordi det i realiteten er aksjeeierne som vil være de egentlige bærerne av risikoen, samtidig som at det lett kan være interessekonflikter i forhold til beslutningen innad i selskapsadministrasjonen. Aksjeeierne gjennom generalforsamlingen er allerede ansvarlig for å oppnevne revisor.¹¹⁶ Det er dermed mye som taler for at også aksept av en slik avtale bør legges til generalforsamlingen for vurdering. Justisdepartementet har derimot sin høringsuttalelse uttalt at det neppe vil være behov for å innføre slike regler da det i dag normalt vil være anledning til å inngå en slik avtale. I tillegg er Justisdepartementet totalt mot en avtalt ansvarsbegrensning med virkning for tredjemenn på bakgrunn av behovet for å beskytte tredjepersons rettigheter.

Etter min mening vil avtaler som ikke har virkning for tredjemenn ha noen særlig innvirkning på risikoen for ruinerende erstatningskrav. Det er jo opp gjennom historien nettopp fra tredjemenn de store kravene oppstår, for eksempel lånegivere og så videre. Som nevnt over kan man løse dette, i vertfall overfor aksjeeierne ved at man lovfester at slike avtaler skal vedtas av generalforsamlingen. I tillegg kan man offentliggjøre den ved å innta den i årsregnskapet, som vil gjøre det allment kjent hva den avtalte begrensningen ligger på, og på den måten gjøre det kjent for de brukerne (tredjemenn) som bruker årsregnskapet som et beslutningsgrunnlag for sine rettslige disposisjoner, klar over hva de maksimalt kan kreve fra revisor, og risikerer ved å bruke årsregnskapet som beslutningsgrunnlag. Men

¹¹⁵ Hjelmeng (2010) s. 90

¹¹⁶ Hjelmeng (2010) s. 90.

selv om dette gjøres er det tvilsomt om domstolene vil akseptere at det får virkning overfor tredjemenn.

4.3.4 Andre muligheter for å begrense et ansvar på

Det kan også tenkes andre muligheter for hvordan et ansvar kan begrenses på, eller i hvert fall måter man kan sørge for at revisor ikke blir gjenstand for å bære risikoen for betydelige erstatningskrav alene. Handelshøyskolen BI har i sin høringsuttalelse kommet med et forslag om innføring av en lovpliktig ansvarsforsikring også for styremedlemmer. Dette forslaget vil i så fall gjøre det enklere for revisor å søke regress hos styremedlemmene, og kan føre til flere saker hvor erstatningskravet blir rettet mot styremedlemmer og revisor. Men for forsikringsselskapenes del vil jo ikke dette bli noen endring, den totale summen av erstatningskravene vil jo i realiteten bli den samme, det vil nok imidlertid føre til at erstatningskravene bli fordelt på flere forsikringsselskaper. Forsikringsselskapene vil hvis dette skulle bli en realitet, få en mengde nye klienter som vil øke deres inntekter. Men konsekvensen av å innføre en lovpliktig sikkerhetsstillelse for styremedlemmer vil føre til økte utgifter for selskapene, og vil ramme de selskaper med dårligere økonomi hardest. Hvis dette i det hele tatt skal kunne vurderes som et alternativ eller tillegg til en begrensning av revisors ansvar, må det i så fall kun gjelde en lovpliktig ansvarsforsikring eller sikkerhetsstillelse for selskaper av en viss størrelse. Og det må bemerkes at det ikke er sikkert man blir kvitt den betydelige egenandelen ved å innføre dette, slik at man i praksis står like dårlig stilt med et slikt alternativ. Jeg går ikke nærmere inn på grensen for hvor store selskapene må være for at det eventuelt bør innføres en lovpliktig sikkerhetsstillelse for styremedlemmer.

4.4 Følgene av å innføre en begrensning av revisors ansvar

I den svenske SOU 2008:79 om revisorers skadestandsansvar er det foreslått bestemmelser om ansvarsbegrensning for revisor. I denne SOU-en er det foreslått å innføre en begrensning i revisors ansvar ved at dette gjøres subsidiært og proporsjonalt ansvar i forhold til styremedlemmene og begrenses oppad til 100 millioner kroner. Sverige er et land som vi kan identifisere oss med, da vi har et lignende rettssystem. Derfor kan SOU

2008:79 brukes som et sammenligningsgrunnlag. Jeg tar derfor utgangspunkt i det som i den svenske SOU 2008:79 kapittel 6 (*Förslagets konsekvenser*) er anført som mulige følger av å innføre en begrensning når jeg diskuterer dette punkt.

Man kan tenke seg flere følger av en innføring av en begrensning i revisorers erstatningsansvar. Hvis begrensningen er et maksimumsbeløp, hvor grensen enten er satt etter en formel eller som et fast maksimumsbeløp, kan man tenke seg den situasjon at skadelidte, enten det er snakk om aksjeeiere eller eventuelle andre tredjemenn som for eksempel lånegivere i større grad enn det gjøres i dag trekker inn selskapets ledelse i en eventuell erstatningssak for å sikre seg den erstatning skadelidte mener han har krav på. Det vil med andre ord kunne bety at solidaransvaret mellom styret og revisor kommer mer til sin rett. Det kan imidlertid bety at selskapet vil få flere utgifter, i form av at prosessutgiftene øker fordi selskapet oftere blir trukket inn i erstatningssaker, man kan også tenke seg at selskapene ser behov for å tegne ansvarsforsikringer for styremedlemmene for å møte risikoen som igjen vil øke utgiftene.¹¹⁷ Hvis maksimumsbeløpet settes høyt nok vil det nok imidlertid i de aller fleste tilfeller være tilstrekkelig for å få erstatning for sitt krav fra revisor, slik at det i de mindre erstatningsrettssakene nok derfor ikke vil bli noen realitetsendring i forhold dagens situasjon. Det vil nok først og fremst være i de større sakene man vil se at ledelsen blir trukket inn.

Det kanskje viktigste spørsmålet er om en begrensning vil føre til at revisjonen blir av dårligere kvalitet. Mange av kritikerne til et forslag om begrensning av revisors ansvar vil nok hevde det. Ikke overraskende hevder Den norske Revisorforening i sin høringsuttalelse at det er lite som tyder på at dette vil bli tilfellet. Etter min mening kan man uansett unngå dette ved å sette begrensningen så høyt at det fortsatt vil "svi" for revisor dersom han ikke oppfyller de krav som han etter sitt profesjonsansvar skal leve opp til. Den norske Revisorforening påpeker også at risikoen for meget høye erstatningsbeløp kan bli et reelt hinder for å rekruttere og beholde de best kvalifiserte personene som partnere i

¹¹⁷ Jf. over i pkt. 4.3 om ansvarsforsikring.

revisjonsselskapene. Det vil si at hvis en begrensning av revisors ansvar fører til at de best kvalifiserte personene forblir og ønsker å bli rekruttert som partnere, da vil man sikre at revisjonsselskapene har den beste faglige tyngden og på den måten kunne heve kvaliteten på revisjonen eller i vertfall sikre at kvaliteten ikke faller ned på et lavere nivå.

4.5 Bør det innføres en begrensning av revisors ansvar i norsk rett?

Hvis man ønsker å gjennomføre rekommandasjonen blir dilemmaet slik jeg ser det, om man skal innføre en begrensning av revisors ansvar som gjør at han blir eksponert for et mindre erstatningsbeløp, eller om man skal innføre regler som i større eller mindre grad legger ansvaret over på de som har hovedansvaret ved innleveringen av årsregnskapet, nemlig styret. Ut i fra min gjennomgang over, er det for meg klart at revisor i norsk rett ikke er så eksponert for ruinerende erstatningskrav her i Norge. Dette kan nok fortone seg noe annerledes i andre land i EU. Hvis man ser på hvor mange revisjonspliktige foretak det er her i Norge, og så ser hvor mange erstatningskrav som blir reist, så kan det vanskelig hevdes at revisor her til lands er høyt eksponert mot erstatningskrav. Men bak alt dette ligger det en usikkerhet i at revisor er eksponert mot en stor gruppe av potensielle skadelidte i for eksempel aksjeeiere. En tilsynelatende liten feil kan få uant store konsekvenser for revisor. Der det foreligger feil i årsregnskapet, og revisjonen ikke har avdekket feilen, er det i utgangspunktet snakk om to erstatningsbetingende forhold. Det ene skriver seg fra styret, og det andre skriver seg fra revisor da han ved kontrollen ikke har avdekket feilen.¹¹⁸ En slik fremstilling av saksbildet medfører solidaransvar etter erstatningsretten. Hvis man snur på det og fremstiller situasjonen som at et klanderverdig forhold i selskapet påfører skade, fordi kontrollordningen gjennom revisjonen svikter, da vil revisors feil være årsak til hele skaden. Forutsetningen må imidlertid være at årsregnskapet ikke ville blitt lagt til grunn for den *«tapsbringende disposisjonen om feilene hadde blitt oppdaget slik at blank påtegning ikke hadde vært gitt»*,¹¹⁹ og at revisor hadde oppdaget feilen ved å leve opp til den rettslige standarden god revisjonsskikk. Det er styret som er årsak til at feilen er der, men revisors sviktende kontroll gjør at feilen fører til skade.

¹¹⁸ Hjelmeng (2010) s. 92.

¹¹⁹ Hjelmeng (2010) s. 92-93.

Revisors påtegning av årsregnskapet blir sett på som en garanti for at årsregnskapet er riktig, og gjør at det benyttes som et beslutningsgrunnlag for disposisjoner med selskapet.¹²⁰ Til dette kan man stille seg det spørsmål om det er rimelig at revisor blir fullt ansvarlig for en feil han ikke har ansvaret for at eksisterer, fordi han ikke avdekket den gjennom kontrollen av årsregnskapet, og dermed anses å ha forårsaket skaden. Justisdepartementet har i sin høringsuttalelse imidlertid uttalt, som vist til tidligere, at man ved å innføre regler om ansvarsbegrensning, vil flytte risikoen over fra skadevolder til skadelidte ved at han risikerer å måtte bære deler av tapet selv, og i tillegg til dette kan den preventive virkningen av erstatningsreglene bli svekket.

Her må det nevnes at hovedfunksjonen til erstatningsretten er å gjenopprette den skade som har inntruffet, enten ved å plassere risikoen hos en ansvarlig skadevolder eller hos skadelidte. Hensynet til prevensjon er sekundært og bør i seg selv ikke være styrende for plasseringen av risikoen.¹²¹ Selvsagt skal hensynet til skadelidte gå foran hensynet til skadevolder. Men det er viktig at risikoen også plasseres der det primære ansvaret hører hjemme. Solidaransvaret mellom styret og revisor strekker i så måte ikke til der styret og revisor begge er skyld i feil. Det er revisors ansvarsforsikring som gjør at han oftest blir gjort gjenstand for erstatningssøksmål, ikke fordi revisor er ansvarlig for feilen som har ført til skaden alene.

Revisor kan overfor revisjonsklienten i utgangspunktet sikre seg med avtalte ansvarsfraskrivelser eller begrensninger i erstatningsansvaret med det forbehold om at avtalen er rimelig. Men i hvilken utstrekning dette er mulig vites ikke, da det ikke foreligger noen regulering for dette. Det er heller ikke meg bekjent at revisorer eller revisjonsfirmaer benytter seg av dette overfor oppdragsgiver eller at en slik avtale mellom revisor og revisjonspliktig noen gang har blitt gjenstand for en rimelighetssensur i domstolene. Det kunne med fordel blitt foretatt en regulering av hva som kan aksepteres i

¹²⁰ Hjelmeng (2010) s. 93.

¹²¹ Hjelmeng (2010) s. 93. Se også Lødrup (1999) s. 91.

forhold til adgangen til å inngå avtaler og innholdet av avtalte begrensninger mellom revisor og oppdragsgiver.¹²²

Hjelmeng mener at en innføring av en ansvarsbegrensning i forhold til slik rettstilstanden er i dag vil kunne reparere noen uheldige effekter av ansvaret, «*men at dette i realiteten bare er å kurere symptomene*»,¹²³ og etter hans skjønn er det ganske åpenbart at det bør innføres særregler om revisors erstatningsansvar, ut i fra en ide om at erstatningsansvaret bør gjenspeile funksjonsfordelingen i de spesifikke normene. Svikt i kontrollen gjennomført av revisor bør prinsipielt sett ikke lede til et fullt ansvar for den primære feilen. «*Selv om en slik begrensning allerede kan sies å ligge i de erstatningsrettslige prinsippene, hvis de blir anvendt korrekt, er disse prinsippene så vidt vage at de lett leder til at revisors funksjon overdrives i en erstatningsrettslig kontekst, ved at funksjonen tillegges en garanterende funksjon det ikke er grunnlag for i revisorretten. Derfor er det også behov for klargjøring/begrensning av det erstatningsrettslige vernet gjennom lovgivning.*»¹²⁴ Ansvaret bør med andre ord, gjennom lovgivning plasseres hos de som primært er ansvarlig for årsregnskapet, nemlig styret.

I prinsippet er jeg enig i en slik vurdering, revisor bør ikke eksponeres erstatningsrettslig mot et ansvar for feil som andre primært står ansvarlig for. Men etter min mening vil en *kurering av symptomene* allikevel være ett skritt på vei i riktig retning, selv om den ikke kan anses som optimal. Prinsippene om *strengt profesjonsansvar* og *skadelidtes rett til full erstatning* er så ”fastbanket” i norsk rett at det vanskelig kan tenkes en forandring på dette området. Domstolene har også fastslått at ikke ethvert brudd på den rettslige standarden god revisjonsskikk vil føre til at revisor har opptrådt erstatningsbetingende uaktsomt. Flere steder i rettspraksis er også revisor blitt frifunnet på grunn av mangel på årsakssammenheng og styrets medvirkning (nærmest til å bære risikoen for tapet). Et sentralt problem som det må gjøres noe med etter min mening, er å bedre mulighetene for

¹²² Hjelmeng (2010) s. 95.

¹²³ Hjelmeng (2010) s. 94.

¹²⁴ Hjelmeng (2010) s. 93.

at skadelidte kan få erstatning fra andre (les styret) enn kun revisor der flere kan sies å være årsak til skaden. Som vist til over, er det i Kredittilsynets og Handelshøyskolen BI sine høringsuttalelser hevdet at en økt andel av forsikringer blant styremedlemmer kan være en hensiktsmessig måte å senke risikoen for revisors erstatningsrettslige eksponering, eller i vertfall fordele risikoen for en slik eksponering.

En begrensning med et maksimumsbeløp knyttet opp til revisjonshonoraret og størrelsen på revisjonsfirmaet (omsetning, antall ansatte og så videre), vil etter min mening være en hensiktsmessig vei å gå, da en slik begrensning vil gjenspeile risikoen for oppdraget. Selv om det kan anføres at ikke det heller vil være ideelt, vil det i de større sakene kunne føre til at selskapsledelsen også blir gjort til part i erstatningssaker hvor det foreligger feil i årsregnskapet med videre. Som igjen kan føre til at selskapene i større grad enn i dag ønsker å tegne ansvarsforsikringer for medlemmene av selskapsledelsen (styremedlemmene). Hvis det fører til en økt andel av forsikringer blant styremedlemmene, kan det etter hvert føre til at styremedlemmene også blir gjort gjenstand for søksmål i de mindre sakene, som igjen vil føre til en mindre totaleksponering mot erstatningskrav for revisor. En kombinasjon av en slik begrensning med lovpliktig ansvarsforsikring for styremedlemmer vil i så måte kunne være hensiktsmessig. Hjelmeng på sin side mener at man ved å kanalisere ansvaret direkte til styremedlemmene gjennom å skjære vekk revisors ansvar kan oppnå det samme. Med det forbehold at det selvsagt ikke kan gjelde der revisor opptrer i konspirasjon med selskapsledelsen.¹²⁵ Det vil imidlertid etter min mening være mindre omfattende å innføre en begrensning i ansvaret til revisor, ved å knytte den opp mot en enkelt lovregel i revl.

¹²⁵ Hjelmeng (2010) s. 94.

5 Avsluttende bemerkninger

Hvis man skulle komme til at å begrense revisors ansvar er hensiktsmessig, og at det bør innføres her i Norge, bør man se hen til at man gjør reglene for beregning av det beløp som revisor maksimalt kan bli ansvarlig for så enkle som mulig. Verken eventuelle skadelidte eller revisor er tjent med at det ved innføringen av en begrensning blir grunnlag for å så tvil rundt hva begrensningen ligger på, og at vi på den måten får mange saker fremfor domstolene rundt dette temaet. Begrensningen, hvis den blir innført, vil beskytte revisorer og revisjonsfirmaene mot ruinerende massesøksmål og enkeltstående store krav, og hvis satt høyt nok, også sikre at potensielle skadelidte vil få dekket sine rettmessige erstatningskrav, med det forbehold at erstatningsbeløpet ligger innenfor begrensningen. Det kan også føre til at selskapsledelsen blir trukket inn i saker om erstatningskrav der tredjemann har lidt tap, slik at solidaransvaret kommer mer til sin rett. En begrensning i revisors ansvar knyttet opp mot revisjonshonoraret og andre faktorer rundt selskapets størrelse står for meg som det mest hensiktsmessige alternativ.

Imidlertid har Den norske Revisorforening sendt et brev til Finansdepartementet den 15.11.2010, hvor det fremkommer at Finansdepartementet gjennom nylige møter med Den norske Revisorforening har antydnet at en kanskje ikke vil gjøre noe for å følge opp høringssaken. Selv om det er i skrivende stund ikke har kommet noe svar fra Finansdepartementet, er det mye som tyder på at Finansdepartementet ikke vil vurdere å innføre EU-rekommendasjonen i det hele tatt. Den offisielle statusen for høringen er imidlertid at den fortsatt er under behandling.

Etter min mening er det mye som tyder på at revisor ikke er så eksponert mot ruinerende erstatningskrav i norsk rett, og at det ikke nødvendigvis er et reelt behov for å innføre en begrensning her i Norge. Men det vil være for passivt å avvente situasjonen, og eventuelt vente til det kommer et bindende direktiv gjennom EØS-avtalen. Hvis en begrensning av revisors ansvar blir innført i de fleste landene i EU, kan vi i Norge få den situasjonen at det blir mindre attraktivt for de store internasjonale revisjonsnettverkene ("de fire store") å tilby sine revisjonstjenester her til lands, da det foreligger bedre vilkår for å yte

revisjonstjenester i andre land. Vi kan dermed i ytterste konsekvens risikere å få dårligere kompetanse på området. Dermed bør det, for å sikre at vi har revisjonsfirmaer med internasjonal tyngde her til lands, foretas en utredning her i Norge, på lik linje med det som er gjort i Sverige,¹²⁶ som fastslår hvorvidt det i norsk rett er et reelt behov for en begrensning i revisors ansvar, og på hvilken måte dette best kan gjennomføres.

¹²⁶ SOU 2008:79 Om revisorers skadestandsansvar.

6 Kilder

Litteraturliste:

- Andenæs, Mads Henry. *Aksjeselskaper og allmennaksjeselskaper*. 3. opplag. Oslo, 2006.
- Cordt-Hansen, Hans. *Revisorloven med kommentarer*. 3. utgave. Oslo, 2006.
- Gisle, Jon. *Jusleksikon*. 2. utgave. Oslo, 2003.
- Grønn, Terje, Erik Hirsch, Pål Knutzen. *Norsk domssamling om revisors erstatningsansvar*. 1. utgave. Oslo, 1996.
- Gulden, Bror Petter. *Den eksterne revisor*. 5. utgave. Oslo, 2002.
- Hjelmeng, Erling. *Revisors erstatningsansvar*. Bergen, 2007.
- Hjelmeng, Erling. *Revisoransvar og ansvarsbegrensning i Festskrift til Mads Henry Andenæs*. Oslo, 2010.
- Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett*. 4. utgave Oslo, 1999.
- Magnus Aarbakke, Jan Skåre, Gudmund Knudsen, Tone Ofstad og Asle Aarbakke. *Aksjeloven og almennaksjeloven*. Oslo, 2000.
- Normann Aarum, Kristin. *Styremedlemmers erstatningsansvar i aksjeselskaper*. Oslo, 1994.
- Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*. 6. utgave. Bergen 2007.

Lovregister:

- Lov om aksjeselskaper av 13. juni 1997 nr. 44. (*Aksjeloven*.)
- Lov om revisjon og revisorer av 15. januar 1999 nr. 2. (*Revisorloven*.)
- Lov om årsregnskap av 17. juli 1998 nr. 56. (*Regnskapsloven*.)
- Lov om skadeerstatning av 13. juni 1969 nr. 26. (*Skadeerstatningsloven*.)
- Lov om mekling og rettergang i sivile tvister av 17. juni 2005 nr. 90. (*Tvisteloven*.)
- Lov om vegfraktavtaler av 20. desember 1974 nr. 68. (*Vegfraktloven*.)
- Lov om sjøfarten 24. juni 1994 nr. 39. (*Sjøloven*.)

Forskrifter:

FOR 1999-06-25 nr 712: Forskrift om revisjon og revisorer

Forarbeider:Norske:

NOU 2003:23

NOU 1997:9

Ot.prp. nr.75 (1997-98)

Ot.prp. nr.42 (1997-98)

Ot.prp. nr.36 (1993-94)

Svenske:

SOU 2008:79

DomsregisterHøyesterett:

Rt.1998.1924

Rt.2000.679

Rt.2001.337

Rt.2002.286

Rt.2003.696

Lagmannsrett:

RG.2008.705

Tingrett:

Kristiansand byretts dom av 21. desember 1987 i sak A 5/87

Oslo byretts dom av 19. mai 1993 i sak nr. 91-5777 A/35

TOSLO-2003-17426

Bransjestandarder:

RS 200 – *Formål og generelle prinsipper for revisjon av regnskaper*

RS 240 – *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper*

RS 250 – *Vurdering av lover og forskrifter ved revisjon*

RS 320 – *Vesentlighet*

RS 570 – *Fortsatt*

RS 580 – *Fullstendighetserklæring*

Høringsuttalelser og lignende:

Finansdepartementets høringsbrev av 17.12.2008 – Implementering av EU-kommisjonens rekommandasjon 5. juni 2008 om begrensning av revisorers erstatningsansvar.

EU-kommisjonens rekommandasjon av 5. juni 2008 om begrensning av revisorers erstatningsansvar.

Justisdepartementet sitt tilsvaret til høringsbrev av 17.12.2008 datert 30.03.2009.

Handelshøyskolen BI sitt tilsvaret til høringsbrev av 17.12.2008 datert 30.03.2009.

Den norske Revisorforening sitt tilsvaret til høringsbrev av 17.12.2008 datert 01.04.2009.

Kredittilsynet sitt tilsvaret til høringsbrev av 17.12.2008 datert 31.03.2009.

Internett register:

Brev av 15.11.2010 fra Den norske Revisorforening til Finansdepartementet.

<http://www.revisorforeningen.no/d9523735/Revisors-erstatningsansvar-hva-skjer>

Companies Act 2006 part 16 chapter 6 – Auditors' liability

<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/part/16/chapter/6>

Dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper 2003:

http://finanstilsynet.no/Global/Revisjon/Tilsyn_og_overvaking/Analyse/Rapport%202003.pdf

Dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper 2010:

http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2010/Rapport_revisjon_mai_2010.pdf